

ЦИЈЕНА:

За Црну Гору на годину 8 круна, на по године 4 круне.
За Аустро-Угарску, Босну и Херцеговину на годину 12 кр. на по године 6 круна.

За све остале земље годинине 20 франака у злату, на по године 10 франака у злату.

Претплата се прима само у годишњим и полугод. роковима.

Поједини број 20 пара.

ГЛАС ЦРНОГОРЦА

ЛИСТ ЗА ПОЛИТИКУ И КЊИЖЕВНОСТ

Власник: Државна Штампарија

Издаје суботом

Одговорни уредник: Филип Јерговић.

ЈАВНА РАСПРАВА

по дјелу злочина великога, откривеног 23. окт. 1907. год.
IX. СЈЕДНИЦА, ДРЖАНА 20. МАЈА 1908. год.

Почетак у 8 сати подне

(Стенографске билешке).

Председник: Нека се доведе Гаврило Церковић (улази).

Јесте ли ви Гаврило Церковић.

Г. Церковић: Јесам.

Председник: Одакле сте?

Г. Церковић: Из Тушине.

Председник: Чим се занимате?

Г. Церковић: Сада сам земљорадник и ништа више.

Председник: А шта сте раније били?

Г. Церковић: Врш. дуж. председника Обл. Суда.

Председник: Јесте ли кажњавати?

Г. Церковић: Нијесам.

Председник: Противу вас у тужби стоји (чита):

1.) По исказу оптуженог Васа Ђулафића: да сте, према реферату Петра Новаковића на поменутој завјереничкој конференцији у Биограду, били један од саучесника конференције на Романовој ливади и ви и да сте — према закључцима конференције послали са осталима Новаковића са завјереничком мисијом у Биоград, остварили га, (т. ј. Новаковића) да извјести у име њино револуционаре у Биограду о изгледима намјераваног преврата у Црној Гори и о вањем поласку у своје племе у ту сврху.

2.) По исказу Душана Ђоновића, да сте у кући Митра Ђурићеве конферирали са Душаном Ђоновићем, Митром Ђурићем и Спасојем Пилетићем о изгледима намјераваног преврата и да је у том говору споменута и судбина посљедњег Обреновића и краљице Драге.

3.) По исказу Николе Даковића, да сте писмом од Марка Даковића и другова му, упућеном из Рисна Блажу Ђукановићу упозоравани преко истога између осталих и ви на озбиљност момента, пред којим стоје и на потреби опрезности;

4.) Да признајете и сами, да сте 25. септембра 1907. год., т. ј. непосредно пред поласак Јована Ђоновића у Биоград, конферирали ноћу у кући Михаила Јовановића са завјереницима: М. Даковићем, Јованом Ђоновићем и другима.

То су основи тужбе, који вас постављају у положај оптуженога и истичу као саучесника у овом злочину. Што бисте имали рећи противу ове тужбе?

Г. Церковић: Ја бих молио најприје, да ли је мој бранитељ, говорио што о овој ствари?

Председник: Није.

Г. Церковић: Ја мислим да ми припада право да се најприје са својим браниоцем састанем.

Председник: Оно што суд учини, мора се држати законитим. Суд поступа по поступку, који важи у опште, а држи се и модерних принципа поступка.

Кажите познајете ли се са Марком Даковићем?

Г. Церковић: Познајем.

Председник: Од када?

Г. Церковић: Одавно.

Председник: Од када?

Г. Церковић: Бога ми, то не могу одредити. Познајем га још кад је био у Биограду.

Председник: Из ђачкога живота?

Г. Церковић: Јест.

Председник: Јесте ли се дописивали када с њиме?

Г. Церковић: Нијесам никада.

Председник: Јесте ли се дружили с њим, кад је био у Црној Гори приликом бављења његова?

Г. Церковић: У толико, у колико се је хранио у истој кафани гдје је ја. То је било онда кад су ђаци били позвати на оптуженичку клупу због онога памфлета. Сви смо били у оној кафани, а ја сам се у истој кафани хранио још од Јулијана-дје 1906. године, кад сам био изабран за посланика у барској капеланији, и од те године, па све до напада на ту кафану, нијесам мијењао храну.

Ту су били још мнозина абонената, међу којима је доцније, кад је спроведен

због оне кривице, долазио и М. Даковић у кафану да се храни. То је моје дружење с њиме.

Председник: Ко је још био ту када је дошао Даковић и почео се гостирати у кафани?

Г. Церковић: Од када је он дошао, ја не знам који је још долазио. Први абонент био је Др. Радуловић и не знам који још од посланика бивших. Ја сам остао стално, а доцније је дошао ту и Марко Даковић, г. Владимир Зимонић и онда неки професор Одић, они су били до краја, а у посљедње вријеме кад му се фамилија преселила, и г. А. Радовић. Милош Ивановић је стално ту становао.

Председник: Је ли Даковић био на квартиру ту?

Г. Церковић: Јест.

Председник: Је ли мијењао квартир?

Г. Церковић: Не знам.

Председник: Познајете ли се са Ђоновићем?

Г. Церковић: Не.

Председник: Познајете ли се са Јованом Ђоновићем?

Г. Церковић: Познајем.

Председник: Од када?

Г. Церковић: Упознао сам га прошле године приликом доласка оних ђака, а чини ми се, да сам га гледао и као гимназиста у Биограду.

Председник: Познајете ли се са Стеваном Рајковићем?

Г. Церковић: Познајем онако из виђења. Председник: Кад сте га први пут видјели?

Г. Церковић: Пред кафаном Вујичином у Никшићу, јер сам ту почивао код сестре, а та је кафана одмах код мога квартира и ту сам га спазио, и то мислим кад сам се враћао са одсуства.

Председник: Јесте ли долазили у близини додир с њиме?

Г. Церковић: Не никада.

Председник: Да ли сте кад год били на каквом састанку у кући Митра Ђурићеве? Познајете ли Митра Ђурићеве? Г. Церковић: Познајем га. Јесам. То је било другу, трећу или четврту вече, од како је разорена кафана Јовановића. Ја сам престао у њу долазити на храну, а и иначе нијесам био ондје на стану, него код Банашевића.

Друге или треће ноћи, видјех да нас тражи маса која иде улицама цетињским и пошто смо учинили неколицина корак код Министра Председника, односно Мин. Правде, те пошто видјесмо да власт ништа не предузима, да разјури демонстранте, ту гомилу која је ишла са батинама и викала против клубаша, него је влада још издала неку конскрипцију листу, у којој се налазила десеторица међу којима сам и ја био, и ту нам је листу уручио шеф полиције са препоруком да се чувамо — то сам сматрао као цемоћ владе а као повлађивање маси и будући је ова припада ла надлежности суда коме сам ја предједавао, одмах сам дао оставку. Прије онога три ноћи чувао сам се на мом квартиру у друштво с тројицом — није ми друго преостајало. Послије 3—4 ноћи, а ту је био, у колико се сјећам, Спасоје и Џијетко Пилетић, Ђурић, Ивановић и ја, ту смо 2—3 ноћи били управо склоњени и надали се сваки час, кад ће нас маса напасти и спреми смо били на одбрану.

Председник: Јесте ли ту у кући Ђурићеве што разговарали и ако сте, о чему? Г. Церковић: Казао сам пред бившим првим ишљедним судијама, а данашњим државним тужиоцима, да разговора апсолутно важних није било, осим говора о евентуалном нападају и одбрани, осим шала које су се дешавале међу нама; иначе никаквих других разговора није било, из којих би се могло сазнати о данашњем дјелу, а сваки онај који ће навести, да је било тих разговора, неће казати истину, или ко спомиње, као што је у тужби, да смо говорили о краљици Драги и Обреновићима. Тврдио сам, а тврдим и данас, да није нико о том споменуо, јер ја не могу претпоставити, да би то ко могао споменути, а ја да не чујем, јер просто гдје смо се разговарали, била је мала соба.

Председник: Је ли био ту присутан Душан Ђоновић?

Г. Церковић: Не сјећам се, мислим да није, него се сјећам за гимназиста Прљу,

који је дошао и извјестио нас о кретању масе у новој вароши. Он се је мало задржао, па је отишао. За Ђоновића је искључено, да је био присутан, јер да је он ове разговоре чуо, морао би чути и Прљу. Сјећам се још, да је ту био и потпоручник Ђурић, и он би морао те разговоре чути, а овдје се у тужби спомињу само као конференти Ђурић, Пилетић и ја.

Председник: Ви знате да је био оптужен у првом моменту и потпоручник Ђурић, али да га је суд испод суђења пустио својим рјешењем. И он је био као осумњичен.

Г. Церковић: Је ли осумњичен гимназист Прља?

Председник: И он је пуштен испод суђења. Ја сам једном приликом казао, да смо их преко 20 пустили на миру, код којих је било само један основ подозрења, као н. пр. Прљу, два Ђурића и т.д. Је ли говорио што том приликом потпоручник Ђурић?

Г. Церковић: Није ништа.

Председник: Је ли говорио што М. Ђурић односно одбране, дисциплине војничке и т. д.?

Г. Церковић: Није ништа.

Председник: Ви сте пред ишљедним судијама говорили све — „не сјећам се“

Г. Церковић: Да је било тих разговора, ја бих чуо. Ви знате какве су фамилијарне куће и колико је било астала, за којима сам могао сједјети. Ја имам доста добро сјећање, а кад се чега не сјећам, онда слободно могу рећи „не сјећам се“.

Има неких околности, којих се не могу сјетити по два три дана, а послје се ипак на њих сјетим. Била је тако једна околност за неку пошиљку и на њу се нијесам читавог дана сјетио, али сам се у вече сјетио и одмах сам пошао ишљедним судијама и рекао сам им. Међутим ово није било од важности.

Председник: Ви сте признали пред ишљедним судијама, а то је такође основ тужбе, некакав састанак у кући Јовановића са Ђоновићем, Новаковићем и т. д. Дакле кажите, је ли било тог састанка и ко је био на њему, и што сте говорили?

(Оптужени гледа у некакве списе)

Зар не бисмо могли одговорити да не гледамо?

Г. Церковић: Јест, али будући да ми суд није дозволио цијелу тужбу, ја бих морао у те списе гледати, да се подсјетим, јер сам онај дан нешто билежио од тужбе.

Председник: Оставите, идимо редом. За тај састанак у кући Јовановића није сте ништа признали?

Г. Церковић: Нити ме је ишљедна комисија питала што о конференцији, нити знам, што разумијева под конференцијом. Они су ме питали, јесам ли оне ноћи за вријеме нападаја у кафани Јовановића био, а ја сам рекао, да јесам. Питали су ме, с ким, а ја сам им рекао све, с ким сам био. Питали су ме, ко је још долазио по вечери, а ја сам рекао, и то је све, а то г. државни тужилац назива конференцијом!

Ја мислим, да нема конференције у скупу редовних абонената при обичним трпезаријским разговорима. Ово је био само један обичан разговор, а сјећам се данас, да је било говора о једном малом испаду, који је био учињен према г. Ђурићу Петровићу, Радовићу и мени. То је било 25. по подне око 7 сати.

Председник: Какав је то испад био?

Гаврило Церковић: Ми смо дошли у кафану Михайлову, а маса је била у кафани преко пута. Је ли случајно или нарочито, ја морам сматрати, да је нарочито, маса је ушла у ону кафану гдје смо ми били. Ту су заузели све столове, пјевали, викали, пили. Ми смо сматрали, да је то један препад или што друго.

Председник: Је ли вас ко дирао?

Г. Церковић: Није нико.

Председник: Је ли ријечима вријеђао?

Г. Церковић: Није нико.

Председник: Кафане су слободне.

Г. Церковић: Слободне су кафане и улице, али није слободно што се радило.

Кад сам дошао, питали су ме, што он би! Изводиле се разне комбинације као да је маса хтјела нас напасти. Ту се водило разговор, како ће се радити ако нас нападне у кафани. Рекао сам газдарици, да отвори врата, да видим како пролазе

улицом, како бих угаasio лампу и брањено се.

Председник: Је ли још ко био?

Гаврило Церковић: Милош Ивановић, Даковић...

Председник: Је ли Новаковић био?

Г. Церковић: Послије вечере је дошао.

Председник: Ђоновић?

Г. Церковић: И он је дошао по вечери. Председник: Јесте ли што разговарали?

Г. Церковић: Апсолутно никаква говора није било. Да је било, ја бих се сјетио. Ја знам врло добро по себи, да данас нико не може истаћи, да сам ја у интенције како истиче г. државни тужилац завјереничке, упућен био. Према томе никаквога говора није могло бити нити са мном нити са другим личностима док сам за ову ствар спроведен и затворен.

Председник: Јесте ли чинили какав састанак на Романовој ливади?

Г. Церковић: Тај ме састанак изненадио приликом читања оптужбе. За њега није ме нико приликом ишљења питао. За онај скуп не налазим, да га је ничим утврдио г. државни тужилац.

Председник: То ће суд оцијенити.

Г. Церковић: Умијем и ја нешто оцијенити и ја сам био судија.

Председник: Зато баш оставите суду, да он цијени колико је утврђена крива околност. Него одговарајте на питања.

Јесте ли били на Романовој ливади?

Г. Церковић: Молим, да каже г. тужилац кад је био тај скуп?

Председник: На питање одговорите!

Г. Церковић: Апсолутно тврдим, да је тај скуп измишљен.

Председник: Да ли сте се виђели испред поласка Даковића и Новаковића са друштвом у том парку, н. пр. са Ђоновићем, Михаилом Ивановићем, Радовићем и т.д., баш с оним личностима, за које је Новаковић говорио пред Ђулафићем, а што Ђулафић истиче, да сте га послали у Биоград са већ познатом препоруком?

Г. Церковић: Ја нећу тврдити, да нијесам полазио на Романову ливаду, али оно друштво, које се у оптужби спомиње, апсолутно је неистинито, ако је тај скуп био пред поласком Даковићевим. Ја то зато тврдим, што Ранчевића нијесам виђао од прошле године, кад сам наименован за председника суда.

Председник: Зар није долазио из Бара? Г. Церковић: Ако је долазио од 11. августа, не знам.

Председник: Прије тога?

Г. Церковић: Није.

Председник: Јест.

Г. Церковић: Да сам ја видио, није.

Председник: Јесу ли вам Ђукановић и Церковић показивали писмо, које је Даковић упутио Блажу Ђукановићу?

Г. Церковић: Не, никада. Нити су ми показивали, нити су ми спомињали, нити сам се са Петром Церковићем састајао од 8. септембра, јер тада сам га видио кад сам се враћао са одсуства кући.

Председник: Јесте ли гледали Радовића при његовом бјегству са Цетиња?

Г. Церковић: Не. Ја сам био код куће.

Председник: Кад сте пошли кући?

Г. Церковић: Ја сам дао оставку 28. септембра, уважена ми је 29., а разријешен сам од дужности 11. или 12. октобра.

Председник: Јесте ли одмах пошли кући?

Г. Церковић: Иза дан-два.

Председник: Зашто сте дали оставку?

Г. Церковић: Што сам дошао у колизију судије и кривика. Маса, која је по Цетињу харала, припадници су били суда, коме ја пресједавам. Било ми је неугодно, да они, који на мене наваљују, сјутра долазе пред суд и правицу од мене траже. Сматрао сам да таквим људима правду давати не могу, те сам због тога оставку дао, тим више што сам прије узалуд тражио код надлежне власти, да учини крај нередима по улицама.

Председник: Је ли још ко оставку дао?

Г. Церковић: Радовић је био већ у пензији. Вукчевић је заједно са мном пензионисан, Ивановић није био на Цетињу, Ђурић је дао оставку у априлу пр. год. Бакић је дао истога дана кад и ја, а за остале ја не знам.

Претплата се шаље поштом, само и неопредмедиштем „Глас Црногора“ на Цетиње, а коме је наручице, г. Вељу Рамадановићу, К. Ц. агенту у Мотор.

Дошле се шаљу Уредништву.

Гукошени се не враћају.

За огласе плаћа се: за сваку ријеч или за број од пет цифара по 4 пара за први пут, а за сваки даљи пут по 2 пара.

Председник: Кад сте пошлѣ кући, јесте ли се бавили код куће?

Г. Церовић: Од кад сам пошао, све сам био код куће.

Председник: Јесте ли шиљали како писмо у Никшић, и ако сте, по коме и када?

Г. Церовић: Ја за сва писма не могу навести по коме и кад сам шиљао, јер је немогуће.

Председник: С ким сте се преписивали из Никшића?

Г. Церовић: Само са сестром и апсолутно се не сјећам, да ли сам још с ким. Једино сам писао Цвјетку Церовићу.

Председник: По коме сте ово писмо послали?

Г. Церовић: По сестри слушкиње, Јелици Зековић.

Председник: Зашто сте га шиљали по Јелици, а не по својој слушкињи?

Г. Церовић: 11. августа на основу љекарског увјерења добио сам одсуство због грознице, те сам отишао кући и тамо сам стигао 15. августа. Сјутрадан напао ме је командир са неким официром и ушао са револвером у кућу. Ја сам га избацио. Он је хтио извући чету, да нападне нашу кућу. Ја сам одма нашао Јелицу, јер нијесам смио по војнику шиљати писмо, знајући добро како би се са војником поступило кад би се дозвољало, да је за мене носио писмо.

Председник: Гдје је била та дјевојка?

Г. Церовић: Ја не знам гдје је била. Казао сам сестри: „рећићеш Јелици, ако има времена, нека пошље писмо сестри, а она Цвјетку. Она је дошла, а гдје је била, не знам. Она је понијела и један акт, којим се мој отац жали Обл. Управи и тражи, да се предусретне зло, које може искрсути између нас и нападача. Други сам акт послао г. министру правде, да учини код својих другова кораке, да се не чини напад на мене, кад добијам одсуство ради здравља.

Председник: По коме сте послали?

Г. Церовић: По Јелици.

Председник: Колико сте пута Јелицу шиљали?

Г. Церовић: Једном.

Председник: Зашто сте ово тајили пред судијама?

Г. Церовић: Извините, ја не тајим ништа. Нијесам се могао сјетити.

Бранилац Јаблан: Овога нема у оптужби.

Председник: Има у актима.

Бранилац Јаблан: За то ја не знам.

Председник: Ја имам право да претресам све, што се налази у ишљедним списима, а чега у оптужби нема.

Бранилац Јаблан: Требало је те списе мени дати.

Председник: Ево вам акта. Казао сам да се можете служити актима, узети их и проштудирати.

Бранилац Јаблан: Ово је за мене сасвим ново.

Председник: Ако је за вас, није за мене. Акта су била ту.

Бранилац Јаблан: Ово, о чему се сада ради, мени се давало није.

Председник: Треба да знате, да тужба не може да све исцрпи. Она истиче само главније моменте, а све друго, што се помиње у актима, није писао тужбе.

Церовићу, кажите, да се нијесте сјетили одмах. Како то, кад шиљете тако важне документе министру правде о нападају?

Г. Церовић: Ево зашто! Г. судија питао ме је најприје од оног момента, пошто сам оставку дао. Ја се са својим умом нијесам ни кретао у доба, кад сам био чиновник, па се с тога нијесам могао ни сјетити. Касније сам се сјетио и пријавио се одмах послје вечере, да исправим. Ја могу да се не сјетим нечега. Ја сам се вада питањима водио од 29. септембра напријед, а ово је било од 11. августа до 29. септ. у доба мога одсуства. Нијесам одрицао да нијесам шиљао, него сам казао: „не сјећам се“, а могуће да је између тих посланика била и Јелица. И ви, ако сте шиљали што својој кући, не можете се сјетити за све, што сте шиљали, јер не бижежите догађаје, за које не знате, да ћете послје морати одговарати.

Председник: Г. Јаблане, треба да знате, да се ово ислиједило скоро, јер није било завршено ишљећене односно ове околности — односно пошљања онога писма, јер је претпостављено, као да је он шиљао бомбе по тој Јелици у Никшић код своје сестре. Уочи саме јавне расправе за то се сазнало.

Бран. Јаблан: Од тога је већ 15 дана.

Председник: Слушајте, сједните, па ћете све сазнати!

Бран. Јаблан: Ја хоћу констатовати, да ми нијесу дата акта.

Председник: Даје вам се. За то је јавна расправа, да се све претресе. Ово је мјесто, гдје се исцрпи свака ствар, да се дође до истине и до праведне пресуде.

Да Вас извјестим, у чему је ствар. Видосава Павловић, сестра Павла Павловића, казала је, да је Јелица казала,

да је она носила нешто слично овим бомбама, а то је казала, пошто је чула од једног посланика, како изгледају бомбе. Каже: „бићу и ја носила бомбе од Гаврила Цвјетку Церовићу“. — „А како то?“ — „Тако, моја сестра Мара служи код њих. Ја сам била на планини, нијесу хтјели њу, него мене, да ја тобож пријим писмо од брата из Америке“. Даље каже, да је она пошла у кућу Гаврилову, који јој је дао торбицу и 3 круне, пошла у Никшић код Цвјетка и вратила се натраг. То је у главном било.

Бран. Јаблан: Зна ли се то, откуда су бомбе или нешто слично?

Председник: Наглашавано је, као да су добивене од његовог брата из Србије.

Држ. туж. Вуисић: Јесте ли ви, г. Церовићу, наредили Јелици, да она ово писмо лично упути или по коме другом?

Г. Церовић: Да преда сестри, сестра Цвјетку, он на пошту.

Држ. туж. Вуисић: На кога?

Г. Церовић: Једно Обласној управи, а друго Министру Председнику. О том се можете увјерити из акта.

Држ. туж. Вуисић: Налази се контрадикција о шиљању. Није послато оно што он каже, да је послато.

Председник: Него писмо?

Држ. туж. Вуисић: Писмо просто.

Г. Церовић: Ја имам рећи, да сам послао поред тога писма, писмо за сестру, и Цвјетку опис догађаја, те сам га замолио, да метне ствар у Народну Мисао, да се надлежност заинтересује.

Држ. туж. Вуисић: Штампарија је разорена 15. или 16. септ.

Г. Церовић: Није него 8-ог септембра.

Председник: Зашто сестра није казала пред комисијом за сва та писма, него само за оно, које се односи на штампарују?

Г. Церовић: Ја не знам, да ли је упућивала по свом дјетету или их је Цвјетку дала. Је ли дала писмо за Народну Мисао, ја не знам. Ако је она дала само једно, то је могуће. Ја то не могу тврдити. Ја сам код г. држ. тужиоца одмах извео основе подозрења, чија је ствар ова пошљика по Јелици, на име да је то ствар оне исте кампање, која је нападала на нашу кућу, а у којој је и жалосни учитељ Павловић. Сестра Јеличина служи у основној школи код тога учитеља. Учитељ је знао, што сам шиљао. Тек сада су напали, да ме као утопљеника, коме треба помоћи, још више гурну са којим основом подозрења, да сам шиљао некакве бомбе, о којима ни сањао нијесам. Знао сам ја, под чијим је ушљивом Јелица. Моја се сумња утврдила. Ви спомињасте сестру учитељењу.

Председник: Прочитајте списе. Слушајте г. Јаблане.

Бранилац Јаблан: То није лака ствар слушати и одма дати одбрану.

Председник: Даје вам се списе.

Г. Церовић: Ја мислим, да се суд не смеје оглушити захтеву браниоца.

Председник: Сјед'те, сјед'те, ви немате појма о оптужби.

Г. Церовић: Г. председниче, ви хоћете, да ми још што наметнете.

Писар Краљевић (чита):

Зависник од 19. априла 1908. састављен у Књ. Обл. Суду у Никшићу о пресуди Павла Павловића — учитеља из Ускока.

П. Изволте се г. Павловићу, али под заклетвом изјаснити како на ово, тако и на сва идућа питања и реците ми: колико сте година и од када учитељ на Боану?

О. Учитељ сам и то искључиво на Боану ово је сада четврта школска година. Истодобно се обећајем Суду, да ћу на сва питања, која ми буду постављена, одговорити по чистој савјести и у истини, на шта ћу у случају потребе моћи и клетву положити.

П. Покажите ми, да ли сте којом приликом и када и где на Боану водили са киме каквог разговора о каквој бомба, за које сте и преко званичног листа „Гласа Црногорца“, читали и ако сте, изјасните се у детаљности: гдје, са киме, када и у чијем присуству сте тај разговор водили?

О. Ја унапријед јемчим, да приликом каква год и са киме разговора вођеног о бомбама, које су у самој ствари и донесене у Црну Гору, нијесам никада ништа говорио, што би било противно опште државним интересима. О каквој бомба по спољњем изгледу, нити иначе, знао нијесам прије него је на Боан дошао г. кап. Васко Маројевић и донио „Глас Црногорца“ и прочитао сам га. Затим сам о каквој истих дознао од г. Марка Требејшанина, свештеника и народног посланика, о којима је текао разговор у мојој школи. Т. ј. у моме стану у школи, који ми је причао како имају три врсте тих бомба и какве су по спољњем изгледу и о опасности истих при експлодирању. Разговор тај водили смо негде у мјесецу фебруару о. г., а на неколико дана послје његова — као посланика доласка с Цетиња на Боан, којему је разговору присутан био мој отац, мајка и пет сестара; да ли је и ко други

био присутан од сељака или ко други, извјесно се не сјећам, а о томе бих вас могао накнадно извјестити с Боана.

П. Да ли сте — а послје овог вођеног разговора с попом Марком Требејшанином причали што по истом коме другоме на Боану, било то сељацима било пак коме од војничких или административно-судских органа, и ако сте: коме, кад, гдје и у чијем присуству?

О. Ја и опет тврдим, да се не сјећам тачно с ким сам што о томе разговарао, а и кад сам с киме било разговор о бомбама водио, водио сам га само онако, како и стоји у ствари. Н. пр. никада ни коме нијесам казао да не постоје бомбе — као донесене из иностранства, већ сам, шта више, и сам настојавао за сазнати за исте у случају кад би их ко нашим крајевима покушао пренијети за унутрашњост, а то сам све радио у колико ми је то боље могуће било. Отуда није ми искључена могућност, да сам што по доношењу бомба говорио и прије и послје разговора са попом Марком, и са онамошњим чиновницима грађанске и војне струке.

П. Кад велите да сте настојавали и сами е да бисте што сазнали о каквом уношењу бомби кроз онамошње крајеве, онда ми реците, да ли сте на коме могли и усљед чега било да је сам покушао — или унио у унутрашњост коју бомбу преко другог кога, посумњати и да ли сте што по таквом послу достављали било писмено или усмено племенском капетану г. Мићу Алексићу?

О. Јесам а ствар је текла овако: Послје разговора са попом Марком, у ком је причао о опасности бомба, школски послужитељ у лицу једне дјевојке од 15 до 16 година, именом Јелица Андрије Зековића, остала је усамљена са мојом фамилијом — осим мене и мога оца — и причала им, а пошто је саслушала говор попа Марка, како је она једном приликом, носила у торби нешто из куће Милана Церовића с Боана у Никшић у кућу овд. трг. Мата Чопе и торбу предала шћери Милановој Коси, одакле су у заједници оне двије пошле у кућу Војводе Церовића, и торбу одијеле, гдје су је предале Цвјетку Церовићу у присуству једног, а не памтим којег рече, сина војводина.

Око три уре по поноћи су се повратиле из војводине куће у кућу Чопића, па дјевојка одатле пошла на Боан. На Сеоца, рече, да је свратила код куће Сава Церовића, гдје је доцније дошао Миланов син Гаврило, а одатле дјевојка сама пошла својој кући у Тушину близу варошнице Боана. Чувиши за то од моје фамилије — ја сам се ријешно, да све силе употребим за расвјетљење тога њеног пута. Но чим сам то чуо, случај је хтио те је дјевојку убила понтура, те сам оставио док се дјевојка мало придигне, ма да сам и сам настојавао да што прије оздрави.

Бојећи се, да не паднем у сумњу због тога, а с друге стране немогући сам тајити сам у себи тако што, повјерим то на само кап. Мићу Алексићу с напоменом, да ја на томе радим. То сам исто и истим начином повјерио г. комд. Миловану Кришкану, Попу Марку и јеромонаху Вићентију Грбовићу, премда свима само у главном. Г. кап. Алексић, како ми изгледа, саопштио је о том г. Обл. Управи Блажу Бошковићу и дјевојка је негде у очи Цвијети онако болесна одведена у Никшић, а сумњајући да је одведена због разговора њена — ја сам одмах похитао и пошао за Никшић. Оваким поступањем кап. Алексић је, по мом мишљењу учинио двије штете: Држави због тога, што, у колико ја схваћам, ја сам био у таквом положају да искрпно ствар дознам, за чим су ми свједоци била господа, којима сам и поред кап. Алексића то повјерио; с друге стране кад дозна осумњичени Милан Церовић с фамилијом а иначе су најхрђавије расположени према мени — као год и све њихове комшије, сумњивим постаје опстанак мој и моје фамилије на Боану, који ме и поглавно и окружују као комшије.

П. Изволте ми рећи: да ли ви питасте Јелицу кад о томе, да ли она признаје оно, што велите да је она причала пред вашом мајком и сестрама, и ако сте, да ли вам је то и признала и у чијем присуству и да ли се је што по том послу изближе развјетлило, или ви само сумњате да ће бити носила у каквој торби бомбе?

О. Нијесам, јер ми је није било могуће питати а то због наведених разлога: На првом мјесту њена јача болест у кући њене фамилије, гдје никада у четири године нијесам дошао, осим те вечери, кад ју је и убила понтура; затим што јој је Милан Церовић — као сиромашној фамилији — наклонен, те сам и морао вребати zgodну прилику, да бих ју испитати и сам могао и да би ми засвједочила њене ријечи, које је говорила пред мојом мајком и сестрама и да би ми што боље разјаснила праву потребу њена путовања у Никшић. Заиста сам намјеравао у мојој кући иститати ју у присуству г.

командира Кришкане, којему сам то и повјерио. Није ми могуће било из њена разговора закључити, да је у истину носила бомбе у Никшић, али из њеног разговора пред мојом фамилијом могао сам ја и свако други закључити, да је носила нешто сумњиво тајним путем.

П. Изволте ми рећи разлоге, са којих бисте могли посумњати, да је Јелица оног пута носила из куће Миланове сумњиве ствари, а онајприје бомбе; затим ми реците: имате ли каквог документа или свједока, који би ову вашу сумњу могао јаче поткрити и из чега би се дала јача могућност сумњи, да је Јелица носила тада кући Чопића бомбе — а не што друго?

О. Сумњам, да је Јелица носила сумњиве ствари, па биле то бомбе или што друго из ових разлога:

а) што је, како она говори, носила зашћену торбу с наредбом, да нигдје не сврати до Никшића, а ову преда сестри Гавриловој Коси, а не ником другом;

б) што како говори, у Никшићу се преобукла у одијело сестре Гаврилове — Косе, односно Персе на Боану с наредбом, да нигдје у вароши не смеје излазити шетњом нити иначе;

в) што је Јелица с Гавриловом сестром Косом послје вечере пошла кући Воји. Буре Церовића у собу Цвјеткову, гдје су торбу и предале, и како рече дјевојка, из торбе су извадиле једну кутију необичног сјаја за дјевојку ма да је једну, вели, такву, али неједнаке величине донијела опет тога пута на Боан са истом наредбом, да нигдје не свраћа;

г) што је дјевојка, како вели, чула, гдје се спомиње у разговору између Цвјетка, Косе и једног војводиног сина, име Милановог сина „Петра у Србији“ и ријечи „преко Пљеваља“, а дјевојка у том као уморна легла на постељу Цвјеткову и заспала;

д) што је дјевојка, како она каже, сјутрадан рано опет пошла с торбом за Боан, и то прије зоре;

ђ) што дјевојка, како вели, није право на Боан дошла, него свратила кући Сава Церовића, такође политичког незадовољника, и ту торбу оставила, гдје је и чувала, док је Гаврило дошао, па одатле сама пошла к својој кући; и

д) што се и самој дјевојци, како каже, претворила она кутија необичног сјаја, у чим је, вели, и сама посумњала, отијевши свој разговор одмах из говора попа Марка о опасности бомба. Сувише и то, што јој нијесу при њеном поласку за Никшић право казали, зашто иде, већ да јој је дошло писмо од брата из Америке под препоруком и да га прими.

Из свих наведених разлога посумњао сам у тај њен пут, да је носила нешто сумњиво, за чим сам и настојавао, да ствар што боље расвјетлим. Документа каква или свједока, како бих могао доказати стварни циљ њена путовања за Никшић — немам.

П. Имате ли по овом послу још што рећи; ако пак немате, можете ли истинитост предњих ваших навода и клетвом у случају потребе утврдити?

О. Више немам што изјавити по овом послу, а будем ли што детаљније с које стране сазнао, то ћу вам по дужности одмах и саопштити писмено.

Истинитост предњих мојих навода могу и клетвом потврдити, кад год би суду потребито било.

По прочитању: Павле Р. Павловић.

Зависник од 20. априла 1908., о пресуди Јелице А. Зековић из Ускока.

П. Јелице, покажи све што те будем питао у истини и под заклетвом, иначе ти стављам до знања да би потпала под тежу кривичну одговорност. Затим ми на првом мјесту покажи: кад си пошљедњи пут и због чега позивата оvdје у Никшић?

О. Показаћу све истинито и под заклетвом, а не будем ли истину рекла, нека суд учини од мене што хоће по законским наређењима.

Пошљедњи пут долазила сам оvdје у очи Цвијети и то стражарно са капетанским послаником Илијом Алексићем и мојом сестром Маром, која је овога пута са мном дошла. Позвао ме је г. бриг. Блажо Бошковић у пјачу, гдје сам и испитивана, а позивата сам због три писма Гаврила М. Церовића с Боана, која сам му донијела оvdје у Никшић.

П. Кад си доносила она три писма Гаврилово, коме си их најприје и гдје предала?

О. Доносила сам их негдје на пет—шест дана по Великој Госпођи и најприје сам их предала Коси, сестри Гавриловој, од којих је она једно отворила и прочитала, па затим их сва три послала, по њеном сину Радомиру, Цвјетку Церовићу, а куд их је Цвјетко оставио, ја Бога ми не знам.

П. У чему си носила та три писма, и знаш ли што писаше у оном, које је Косе читала и отворила?

О. Донијела сам их у једној плетивачи (торбици), у којој сам имала само ма-

до хлеба и из исте плетиваче их извадила у кући Мата Чопе и предала их Коси, која једно отвори, па се одмаче од мене к прозору, гдје га и прочита, а шта је писало у њему, ја не знам.

П. Кад велиш да се Косе одмакла од тебе к прозору и прочитала оно једно писмо, онда ми реци, зна ли Косе, да и ти умијеш читати, и да ли је она сва три писма одмах или доцније и колико доцније послала по сину Радомиру — да их понесе и преда Цвјетку?

О. Је ли или не Коса знала, да ја умијем читати, то ти не умијем казати, а знам да је одмах још за сунца дијете њено понијело и предало Цвјетку сва три она писма. Дијете каза, да их је и предало Цвјетку, а гдје га је нашло, не упамтих да рече.

П. Јеси ли том приликом имала каква другог посла, осим да донесеш Коси она три писма од Гаврила?

О. Од како сам дошла у кућу Чопића, па док сам сјутра дан око јутрење, коју оглашаваху звона, кренула опет за Боан, нијесам никуда из њихове куће излазила, осим што сам са њеном слушкињом, Госпавом, донијела два пута воде с бунара. Тога дана нијесам имала никаква другог посла, осим да та писма донесем и предам Коси, јер ја сиромашка морам послушати, кад ми плати мој трул.

П. Колико ти је и ко платио за доношење тих писама, и да ли ти је Гаврило наредио, да писма коме другом не предајеш осим сестри му Коси, а затим ми реци, да ли ти је Гаврило говорио, да уз пут нигдје не свраћаш до предаје тих писама Коси?

О. Дао ми је Гаврило три круне за мој пут, а круне четири и она три писма да предам само Коси. Гаврило ми није говорио ни да гдје свраћам, ни да не свраћам, већ је то била моја воља, а у путу с Боана нигдје свраћала нијесам, осим на Гвозд, у хан Баја Ђурђевића, гдје сам ручала и попила кафу, а друго нигдје, — а у повратку из Никшића опет сам у хан Бајов свратила и ручала и више нигдје нијесам свраћала, док сам дошла у кућу Миланову, гдје нађох и Гаврила, предадох му само једну крушку, коју му бјеше послала Косе и ту сам и коначила.

О. Од кога си тога пута примила оно препоручено писмо, које ти бјеше дошло од брата из Америке, и да ли си тада и колико новаца предала овлашћеној штедионици?

О. Писмо братовљево из Америке примила нијесам никакво, и ако ми је Гаврило рекао — т. ј. моја сестра, пошто ме није могла друкчије отиравити за Никшић, да ми је дошло писмо од брата из Америке. Ово ми је сестра причала с Боана, из куће Милана Церовића, код којег она тада служила на планини, јер друкчије зна да не бих сашла, па кад сам дошла кући Милановој, рече ми сестра, да ми није дошло писмо од брата из Америке, већ да носим она Гаврилова у Никшић.

Штедионици тога пута нијесам давала никаквих новца, већ негдје доцније о Лучину-дне.

П. Како си и чије одијело носила на себи, кад си с Боана пошла, и да ли си то одијело гдје мијењала?

Затим покажи, коме си предала ону зашвену торбицу, коју ти је Гаврило предао при твој поласку с Боана за Никшић?

О. Одијело сам имала ово исто, и моје је, а мијењала га нијесам ни уз пут ни овдје. — Ни зашвене, нити какве год торбице или чега било другог, осим она три писма и четири круне, Гаврило нити ко други није ми предавао, заклећу се свуда и на сваком мјесту.

П. А шта би рекла онда, ако и Гаврило и Косе и Цвјетко буду признали, да си од Гаврила примила једну зашвену торбицу и с Косом је заједно понијела и предала ноћу у кући Војв. Церовића, а у Цвјетковој соби Цвјетку?

О. То, што није истина, ја нећу ни рећи, нити бих им признала, па они кад би и казали.

П. Кад си први пут овдје дошла са Илијом Алексићем и преслушавата у палаци, како ти кажеш, од кога си уз пут сазнала, да те власт позива због оних писама Гаврилових, и да ли је о томе знала и твоја сестра Мара, као сапутница ти?

О. Као послужитељици школе на Боану, писар капетански казао ми је код моје куће тога пута, да се позивам у Никшић ради свједочења између учитеља Павловића и Никшића Рубежанина, нешто због школских часова. Ја ни од Илије, ни од кога другог нијесам знала зашто сам позвата, прије него суме питали у палаци за Гаврилова писма, а да ли је знала моја сестра Мара, то ја не знам.

П. Гдје је била Мара у времену, кад си ти тога пута преслушавана овдје у Никшићу?

О. Мара је остала у пјаци, а ја сама са Илијом пошла и преслушали ме, па кад сам дошла у једну кафану, гдје смо

и отпочинили били, ту нађох Мару. Нити смо од Илије могле што разговарати, нити смо заједно на једној постели спаваље, већ одвојено, а у једној соби.

Сјутра дан смо све троје пошли заједно и ја, као слаба, не могла ходити, те Илија пошао, а моја сестра Мара са мном остала, па смо у Буковик ноћиле. Тога истога пута Милан је био овдје у Никшићу и стигао у Бијелој нас двије, те смо ишли заједно око пола сата, па он прошао, а питао нас није око чега сам ја позивата. Кад нас је стигао у Бијелој дошао с Илијом Алексићем, нашим пратиоцем, који бјеше свратио негдје... (исправља и вели: Милан нас је стигао кад смо проишли с Боана за Никшић — а не одовуд и то с нама је био Илија, а сам с нама мало је ходио Милан).

П. Је ли твоја сестра Мара тога пута икако улазила у кућу Мата Чопе?

О. Ја нијесам, а је ли Мара ишла и куд је ишла, ја не знам.

П. Познајеш ли Цвјетка Михаилова Церовића и ако познајеш, гдје си га пошљедњи пут виђела?

О. Нити сам га гдје виђела, нити га уопште познајем.

П. Да ли си којом приликом ове године била присутна у школском стану учитеља Павла Павловића, кад се водио разговор између њега и попа Марка Требишанина о каквој бомби и њиховој опасности?

О. Нити сам тај њихов разговор кад чујала, нити знам што је то. Јер што чула нијесам, оно не могу ни рећи.

П. Не могу ти вјеровати, да такав разговор нијеси чујала између поменути двојице, пак ми реци под заклетвом, јеси ли или не; а затим би ли то признала, кад би засвједочио и сам поп Марко?

О. Под заклетвом тврдим, да чула нијесам о томе, да су се у мом присуству разговарали њих двојица, нити бих признала, да то ма ко био засвједочи. Ја не знам, да се нијесу разговарали, али ја нијесам чула, нити знам ни што је то, зашто ме питаш и зашто велиш, да су се у мом присуству разговарали.

П. Да ли си по пошљедњем доласку попа Марка — као народног посланика — с Цетиња причала коме год у учитељском стану или школи што о твојем путовању у Никшић, када те слао Гаврило Церовић?

О. Нити сам што год и коме причала, ни у школи ни гдје друго, нити уопште што причала о ношењу писама Гаврилових, нити ћу то никада признати.

П. Боље ти је да признаш оно што си у истини причала, пошто суд о томе твојем причању, као и о признању што си у оној торби од Гаврила носила и Коси предала, односно вас двије заједно Цвјетку Церовићу, има вјерованих свједока?

О. Све ви једно, Бога ми, кад ја што друго осим оних писама — нити сам носила, нити о томе коме причала, а ето Косе па нека каже ако сам јој што друго предала. Тражим да ми кажете те свједоке.

П. Кад тражиш да ти кажем свједоке, онда покажи, би ли ти признала њихово казивање под заклетвом?

О. Нити ћу им признати оно што нијесам, нити сам им што причала.

П. Суд те не пита да му кажеш оно што нијеси причала и носила у оној торби, већ за оно што си пред свједоцима причала и казала да си носила, па се опет изјасни о добро размисли на пошљеднице неистинитог причања овдје?

О. Ако будем коме што више причала или носила, што нијесам већ казала, пристајем да се најтежом казном казним, а ето Косе и Цвјетка, па њих питајте.

П. Ти ћеш, Јелица, морати признати све оно што си о твојем путу у Никшић причала, кад те је Гаврило Церовић ниљао, пред фамилијом учитеља Павловића и случајно, другим свједоцима, пак ти је, лакше ако то сама будеш овдје казала?

О. Нити сам што учитељевој фамилији ни коме другоме причала о томе путу моме, нити ја знам ни због чега се они са Милановом кућом мрзе и не говоре од назад мјесец дана.

П. Покажи, кад си кренула овога пута од твоје куће, да ли си са послаником Вуком Алексићем и твојом сестром Маром цијелога пута заједно ишла докле, а за тим, да ли ти је при поласку ко што давао и виђели се с ким од фамилије или слугу Милана Церовића.

О. Ономад, око три уре по подне изишла сам од моје куће из Тушине са мојом сестром Маром и кап. Мићом до на Малинско, и ту смо нас двоје ноћили у кући Сима Ђеранића, гдје му бијаху: жена, кћи, син и најамница. Сјутра дан, Вук је послао једно дијете од његове куће да нам каже, да без њега не поћемо овамо. У толико је Вук налегао и путовали смо заједно до у Бијелу, а одатле Вук на коњу прошао, те смо саме ишле до на нову чаду у Градац. Мало путовасмо заједно до извине оних кућа у Росуље, а одатле Вук опет појахао на коња и пред нама отишао и стигао овдје у варош, а ми починуле, кад смо дошле у варош, у

једној кафани његове сестре, гдје нам је био и рекао. Затим је он однекуд дошао и каза, да нас суд зове, те смо с њим и дошле суду синоћ. У путу, ни овдје у вароши нијесмо виђали кога год од Миланове фамилије, својте, или слугу, а јест у путу било ћирација, који су нас сријетали.

П. У записнику твојем од 5. априла казала си, да је дијете Косино понијело Цвјетку само оно једно писмо, које је на његову адресу и било, а сад велиш да је дијете одмах понијело и предало Цвјетку сва три писма, од којих да је једно и Косе отварао те се изјасни: што те руководи да противурјечиш у својим исказима. Надаље ми реци, зашто на првом записнику код Обласне Управе нијеси казала, да је Косе отворала једно од она три писма, да си јој и 4 круне уз писма предала и да су сва три писма послата и предата Цвјетку Церовићу?

О. Ја сам и онда казала, да су сва три писма послата по Косину сину Цвјетку, а за паре нијесу ме ни питали: па што то они нијесу тако записали, ја Бога ми не знам. У ономе писму Косином, пошто га је отворила, видјела сам, да је било и једно за Цвјетка и то онда, када је куверту отворила и читајући оно своје ставила оно Цвјетково на клупу у близини мене — а она друга два одвојена, не знам на чију су адресу била, а Цвјетку су и она послата; оне куверте бијаху величине те, колика је та пред тобом (већа, бијела).

П. Имаш ли ти и сестра ти Мара каквих новца при себи, а ако имате, откуд су вам и колико их је?

О. Ја немам, а за Мару не знам има ли — или нема. Ако би и имала Мара, не знам чије би јој биле те паре. Ја тврдим, да не знам има ли Мара каквог новца, само са мојим знањем нема.

П. Јелица, јеси ли икада, а нарочито прошле године, долазила и са киме или сама у кућу вој. Ђура Церовића?

О. Јесам на два дана пред Никол-дан прошле године, са дјевојком Млађена Зековића — Петрушом, — а више нијесам никада.

П. Којим си послем ти, а којим је Петруша долазила тада у кућу вој. Ђура Церовића?

О. Петрушина сестра служи у војводи, те стога смо и свратиле, да је видимо, а у Никшић ми двије дошле бијасмо, да купујемо пиће за крсно име светог Николу. — Долазили смо у јутро а ноћиле бијасмо у Стојкана Биједића.

Од фамилије војводе нити уопште не виђесмо никога, осим једне нејесте и двоје дјете. — Ту нијесмо ништа пиле, а задржале смо се врло мало, и истога дана пошле смо на пут.

П. Пита ли те сестра ти Мара, што те звао Обласни Управитељ?

О. Пита, и ја јој казах: због она три писма Гаврилова, а у путу с Илијом Алексићем за овамо није знала.

П. Виђела ли Мара, што теби даде Гаврило, да понесеш у Никшић, и прича ли ти што о томе Мари, или те је она питала?

О. Виђела није, јер је она била у кућини, а мене су Гаврило и мајка му Вукосава увели у собу и Гаврило ми дао писма, а Вукосава оне 4 круне. Мара ме није питала, нити ја јој казивала, шта сам носила том приликом за Никшић.

П. Зашто сад кажеш, да ти је Вукосава дала 4 круне и ти их предала Коси, а јутрос си казала, да ти их је предао Гаврило, син Вукосавин?

О. Што ми гођ пане на ум, оно ћу и онако да кажем.

П. Имаш ли још што по овом послу казати, и ако немаш, можеш ли се на истинитост предњег твог тврђења заклет?

О. Немам, — а заклећу се, да је све то истина, што сам казала и што ми и прочитато би.

По прочитању Јелица Зековић.

Записник од 20. априла 1908. г. о преслушању Маре, њеке њок. Андрије Зековића из Ускака.

На посебна питања изјави:

П. Кажи, али под заклетвом, од кога си знала, да је Јелица носила ону торбу и писма од Гаврила, да их донесе и преда Коси М. Чопића?

О. Домаћи Миланови хтјели су, да им ја као њихова слушкиња носим нека писма Гаврилова, па ја нијесам хтјела. Послије ме питаше, били оно понијела моја сестра Јелица, и ја сам им рекла, да ћу је преварити како нам је дошло у Никшић писмо од брата из Америке, те да пође и прими исто. Тако сам ја пошла нашој кући у Тушину и зовнула Јелицу, те јој Гаврило на сред пјаче дао нека писма и она их понијела.

П. Покажи зашто ти нијеси хтјела носити оно, што је Гаврило по Јелици послао? Затим ми реци: шта је у истини Гаврило и коме послао по Јелици, и да ли је слао коме икаквих новца, па и ако мало час рече, да ти не знаш куд је Јелица ходила, ни шта је коме носила, и да ти то ни виђела нијеси?

О. Послушати Гаврила нијесам хтјела за то, што сам тек првог дана била сишла с планине, па била уморна. Бога ми, Гаврило Јелици није дао ништа друго осим три писма и то насред пјаче, о чему сам ја знала и виђела, а послао их је сестри му Коси овдје у Никшић, а уз писма није јој ништа давао, ни новца, ни чега било.

П. Сјећаш ли се ко је био с Гаврилом на пјаци, кад је Јелици дао она три писма, да донесе овђе и преда сестри му Коси?

О. Не сјећам се, нити то знам, ни у опште памтим.

П. Колико се Јелица задржала тога пута у Никшићу, и кад се је она и гдје повратила и да ли доноси Гаврилу што из Никшића?

О. Задржала се је овђе у кући Чопића само једну ноћ, а сјутра дан у вече се вратила на Боан и ноћила у кући Милановој, а Гаврилу донијела само једну крушку. Гаврило се тога дана цео дан бавио са радницима на Боану. Више ни нећу ништа казивати.

П. Тврдиш ли, да је Јелица тога пута што куповала за вашу или Миланову кућу?

О. Ја не тврдим, јер не знам.

П. Кад је Јелица први пут овђе позвата била, да ли си ти била у служби код Милана и од кога си први пут сазнала због чега се она позива овђе?

О. Нијесам била у служби код Милана — а зашто је Јелица позивата нијесам знала прије сада, када ме питаште о ношењу Гаврилових писама.

П. Како тврдиш да нијеси знала, а кад си то сазнала још оном приликом из пута па и овдје у Никшићу, што сама Јелица признаје, да ни од кога доцније није крила, ако ју је ко упитао?

О. Ако је Јелица знала, ја нијесам. — Признајем, да знала нијесам прије, него сам оном приликом овдје са њоме дошла, а пошто смо се одавде повратиле за Боан, знала сам, да је позивата због Гаврилових писама.

Истога тога пута у кућу Чопића нијесам свраћала, осим изјутра.

П. Како кажеш да нијеси свраћала и Коси причала због чега је Јелица позвата, а кад си ми прије признала да си свраћала и последије тога?

О. Коси ништа причала нијесам због чега је Јелица долазила, нити ме је она питала; а не памтим ко је тада био у њиховој кући. — Ноћиле смо, одавде пошав, у Буковику, а сјутра дан дошле дома. Сријетао нас није у путу нико одовуда, а и сами Илија Алексић био је с нама као посланик капетанов.

П. Кажи ми Маро право, кад сте пошле том приликом из Тушине, стижа ли вас или сријета когод од оних с Боана, а и да ли је ико с вама путовао — а без да је и Илија с вама био?

О. Јест Милан Церовић, који нас је стигао у Бијелој и то заједно с послаником Илијом Алексићем, који бјеше мало изостао. Тако смо заједно с Миланом путовали само мало уз неку страну; али без да је у томе добу био с нама и Илија — није с нама Милан путовао ни стопе.

П. Познајеш ли Цвјетка Церовића и гдје си га пошљедњи пут виђела?

О. Не познајем га никако, нити сам га виђела.

П. Кажи у истини, шта је твоја сестра уз писма носила онога пута од Гаврила сестри му Коси. За тим ми реци, кад је онако својевољно и колико пута у прошлој години долазила овђе сестра ти Јелица и којим пословима?

О. Није ништа без она три писма, а из кога су била упућена не знам, осим што их је требала предати Коси, како ми је то по повратку њеном из Никшића и казала.

Колико је пута Јелица долазила прошле године овђе и којим пословима — не знам.

П. Имаш ли коју пару при себи, и ако имаш, од куда су ти и чије?

О. Имам фиор. 5 сестре ми Милице, које ми је дала, да јој нешто робе купим, и један мој фиорин, а код Јелице нема ни солда.

П. Због чега си дошла овђе с Јелицом, а кад позивата нијеси; и зашто нијеси остала дома, него си и противу воље посланика Вука Алексића овамо дошла?

О. Ето сам ви доста казала и више нећу ништа.

П. Реци, ако не остајеш при горњем свом исказу, имаш ли још што по овом послу рећи, и ако немаш можеш ли се заклет, да си у свему само истину казала?

О. Све сам ти казала и више нећу, а заклећу се, да сам истину рекла.

По прочитању Мара А. Зековић.

Држ. туж. Вуисић: Молио бих такође, да се прочита и Гаврилов записник, јер се он од овог разликује.

Бранилац Јаблан: Зна ли се каквог је владања Павле Павловић?

Предсједник: Он је учитељ, и то би знао г. министар просвјете и цркв. послова, г. Пламенић.

Писар Краљевић: (чита)

Законик од 28. априла 1908. године о саслушању Гаврила Церковића, бивш. вршиоца дужности предсјед. Обласног Суда.

П. Познајете ли ви Мару, кћер Андрије Зековића из Ускока?

О. Познајем је, јер је близу наше куће и код нас је служила, била је у служби до онога дана, кад су мене спровели овамо први пут, а кад сам се вратио, чини ми се, нијесам је нашао код куће наше у служби.

П. Познајете ли њену сестру Јелицу?

О. Познајем.

П. Јесте ли прошле године, кад сте били код куће на Боану, по којој од њих двоје, Мари или Јелици, шиљали што год коме у Никшићу?

О. Не сјећам се да сам шта шиљао, јер кад сам што са сестром имао да се преписујем, шиљао сам по нашем слуги или пазарлијама.

П. Према записнику Јелице Зековић, ваше сестре Косе Чопић и Цвјетка Церковића утврђено је, да сте ви прошле године око Великог Госпођина-дне од прилике послали Јелицу Андријину Зековић, сестру те ваше слушкиње Мару, код ваше сестре Косе и по истој послали Цвјетку Церковићу нешто. — Размислите се па реците, јесте ли шиљали и ако сте, шта сте по истој шиљали?

О. Пошто сам било у име моје, било у име куће, често водио преписку са сестром, па било по случајним приликама, било по нарочитим особама као за какву поруцину односно мојих ствари, које су при полицији за Цетиње и обратно код ње заостајале (кошуље, коларини и т. д.) или односно кућних потреба, које је она морала од другог прибављати, — то нећу тврдити, да један од таквих посланика није била Мара или Јелица Зековића, али могу тврдити, да никад ништа било њој, било преко ње, другоме, било директно другоме, послао нијесам без као што наведох, писма, а ако сам кад Цвјетку Церковићу послао, то не може ништа друго бити до писмо, и ако се и за њега не сјећам.

П. По досадашњим записницима о наведеној пошиљци зна се, да сте ви ту пошиљку намјеравали извршити преко ваше слушкиње Мару, од које сте намјере одустали и наредили Мари, да поручи својој сестри Јелици, да су јој дошла писма из Америке од брата те да дође и да иде да их привати, да је Јелица дошла с планине, да јој је сестра Мара казала, да јој писма од брата нијесу дошла, него да си ти то рекао, да јој се поручи, да буде сигурнији њезин долазак и да имаш ти, да по њој нешто пошиљеш у Никшић.

Иза овога да си је ти дозвоа у вашу кућу, да си јој ту пошиљку уручио пред твојом мајком, да јој је твоја мајка Вукосава у присуству твоме дала 4 круне, да понесе и преда Коси, а да си јој ти дао за путни трошак 3 круне.

Према овоме мислим, да ће ви се бити лакше сјетити о тој пошиљци, па се поново изјасните, што сте ви то послали Коси и Цвјетку?

О. Ништа се више не могу, нити умијем изјаснити, нити се сјетити о наведеном, само се изјашњујем поново, да ни по коме, па ако сам што и по Јелици шиљао, ни по њој никад ништа друго послао нијесам до писма, а то су и они, који су их носили вазда могли видјети, јер сам им га давао из руке у руку, које пошиљаци често пута завијају у крпе због рђаве времена или тискају за џамадане, а ја молим суд, да испита Јелицу или ту другу особу, која би тврдила, да ли сам јој шта друго дао, што не би стало у једну обичну трговачку куверту.

П. Неприродно је, да се баш не спомињете, да сте Јелицу шиљали у Никшић, ако сте је нарочито шиљали, тијем прије, што сте најприје за њу поручили на планину — што тврди она и њена сестра Мара, па јој пошиљку дали у камари ваше куће — што тврди Јелица, и она ту пошиљку понијела у Никшић — што признају и Косе и Цвјетко. Па се изјасните само за то, спомињете ли се, да сте је шиљали или не?

О. И у почетку записника рекао сам, до нећу тврдити, да међу особама било нарочитим, било приватним, нијесам и по Јелици послао сестри какво писмо, али поново велом, само писмо и никад ништа друго. А мени не стоји ни мало у интересу да говорим, не сјећам се, него на против, рад бих био, да једном ријечју „сјећам се“, потврдим оно, што ми сестра тврди, јер сигурно сам је шиљао, пошто ми сестра тврди.

У осталом, ако сам и Јелицу шиљао, то шиљање није било везано са каквим преварама, као да јој је дошло писмо из Америке од брата и да шиљем чак за њу на планину, јер колико се сјећам и нема она те планине, нити издижу, већ сам морао потражити њу, као најближу, ту, да пође и, разумије се, за плаћу понесе, што јој дам, а ја сам за новце могао наћи кога било, да ме послуша до у Никшић, да не шиљем на планину.

Напомињем суду ради знања, да још од прошлог лета постоји једно друштво у моме племену, у коме су: командир Кршикана, учитељ Павловић, јеромонах Викентије Грбовић и с њима кап. Алексић, који су, нарочито у пошљедње вријеме, били кренули да мене, мога оца и нашу кућу на зло наведу.

Чинили су све, да доведу мене и укућане до положаја оних, чије су куће нападане и рушене, подговарали су људе да нас изазивају и са тим поступцима дошло се до тога, да је командир једнога дана позвао поткоманира и официре с намјером, да са пет чета удари на нашу кућу, што се у мало разминуло интервенцијом грађанске власти, а све због неких ријечи, које су у једној жалби, упућеној командиру, а дошнице капетану, два војника навела и које као да је мој отац изговорио — а те су се ријечи односиле на једног војника, којег је командир хтио затворити, те као да је мој отац рекао: „неће га нико данас повести, па да му је Бог отац“ — што су дошнице ти два војника пред капетанским судом одрекли — изјавивши да нијесу те ријечи чули од мога оца, него да им је те ријечи казао отац учитеља Павловића — Ристо, а жалбу писао учитељ Павловић или брат његов, не сјећам се сад добро. О овоме се води истрага код надлежних власти.

Пошто Јелица и њена сестра послужују у школи, гдје је стан учитеља Павловића и гдје је зборно мјесто свих интригаша противу мене, то сумњам, да су они употребили ову прилику за згодну да ако бар не што друго, а оно изазову сумњу противу мене, само штета што нијесу и остале особе, које сам шиљао употребљивали, да би ми и још низ сумња створили.

П. Јесте ли уопште каквијех писама Цвјетку Церковићу шиљали од онога времена како сте пошлци са службе с Цетиња, па док сте стражарно спроведени овдје на Цетиње и ако сте, јесу ли та писма била лично за Цвјетку или је он имао које од њих коме другоме предати и упућити, и напошљетку, шта је била садржина тих писама, што сте шиљали Цвјетку или преко њега другоме?

О. Сјећам се, да сам Цвјетку само једном писао писмо, у којему сам навео, да нам је кућа претресана, ко је био у претресу итд. Да ли сам му говорио да још коме саопшти — то не спомињем се, као и о томе, да ли сам преко њега још коме писао.

П. А спомињете ли се, преко кога сте ово писмо послали Цвјетку?

О. Апсолутно не спомињем се.

П. Имате ли још што рећи по овој ствари?

О. Немам ништа.

П. У досадашњим испитима чињеним у Никшићу, наведено је, да сте ви повратак Јеличин из Никшића чекали код куће Сава Церковића; да вас је Јелица баш ту у повратку и нашла; да ви је од сестре донијела једну круну и да је донијела зашвену исту плеткивачу — у којој сте ви, како је наведено, били спремили пошиљку за Цвјетку Церковића и да је од куће Сава Церковића с вама заједно понијела то до ваше куће, те се изјасните има ли штогод од тога?

О. Сјећам се, од кад сам дао оставку — а то је крајем септембра прошле године, одакле сам дошао кући око 9. или 10. октобра прошле године, па док сам спроведен овамо, тј. првих дана новембра и. г., да сам само једном био код куће Сава Церковића на добродошлицу у друштво са неколико Боаница — а то је морало бити у половини октобра пр. године, јер Савова фамилија и Саво бијаху заостали у Никшићу. Том приликом нити је Јелица долазила ни пролазила, нити сам је виђао, зашто се могу позвати на све присутне; а другом приликом није могла ни бити, јер нијесам ни долазио код куће Савове.

По прочитању: Г. Церковић.

Предсједник: Церковићу, ви кажете, да сте се касније сјетили, да сте писали Цвјетку Церковићу писмо.

Г. Церковић: Једно за њега, неколико за друге.

Предсједник: Зашто сте упућивали та писма преко сестре, зашто нијесте директно послали?

Г. Церковић: Ја у опште све преко сестре шаљем.

Предсједник: Јесте ли имали у тамници каквог преговарања са Душаном Ђоновићем?

Г. Церковић: Апсолутно никаквог.

Предсједник: Ухваћен је један биљетић Душана Ђоновића, који је адресиран на вас, и који је јуче Душан признао као свој.

Г. Церковић: Ја не знам. Тако је удељење самог затвора, да апсолутно нијесам могао за ово неколико мјесеци долазити у дотицај ни с ким, чак моје другове нијесам прије познавао ни видио, као Пилетића и Ђоновића, тек кад сам спроведен онамо, видио сам их.

Предсједник: Прочитајте тај биљетић?

Писар Краљевић: (чита)

„Баци су уништили писмо од Даковића, које се је вас тицало, и ствари дало други карактер. У главном свједока, који је против вас свједочити, нема. Онај, који је открио сву ствар, уништиће ју. Ако буде јавне свјести народне, биће добро. Измијеће, како је овдје наговорен, да рече, да се је ишло против династије, да су бомбе фалсификат, и да је он, као агент владин, увлачио у ствар и варао партију и омладину. Спали“.

Предсједник: Хајте, Церковићу, на своје мјесто.

Бранилац Јаблан: Могу ли узети његове биљешке, г. предсједниче?

Предсједник: Дајте г. браниоцу биљешке.

Држ. туж. Дрљевић: Господин се изразио, да се ничега не сјећа. Сад се сјетио. Обично сте пред нама казивали не сјећам се. Дали ово „не сјећам се“ значи да није, или да сигурно не знате?

Г. Церковић: Како?

Држ. туж. Дрљевић: Рекли сте, не сјећам се овога, онога.

Г. Церковић: Ја сам казао да састанка није било, а за пошиљку Јеличину, казао сам, не сјећам се.

Држ. туж. Дрљевић: Сад сте се сјетили?

Г. Церковић: Онда сам се одмах сјетио.

Држ. туж. Дрљевић: Битно се разликује његов исказ у записнику од данашњег. Стога бих молио, да се прочита један став.

Предсједник: Нека се прочита.

Писар Краљевић: (чита)

П. Јесте ли ви те вечери, у присуству гимназиста Прље и Ђоновића, односно самог Прље, јер се не сјећате Ђоновића, између осталог говора, говорили и ово: „Србијанци су краљицу Драгу разлијели на бајонетима, а ми ћемо жену...“

О. Не сјећам се, да је то говорено, да сам ја чуо.

Г. Церковић: Ја сам казао, говора о краљици Драги ту није било. То сам рекао, нарочито сам упамтио, и могу се заклет, да сам рекао: није било говора о краљици.

Држ. туж. Дрљевић: „Не сјећам се“, и одмах сте потписали.

Г. Церковић: Да ли нијесам раније казао?

Држ. туж. Дрљевић: Не, него само овдје.

Предсједник: Још једно. Је ли било каквог разговора у присуству вашем, гдје је био Марко, односно одрицања кандидатуре извјесних посланика — ваших другова?

Г. Церковић: Једну вече, сјећам се, било је говора односно кандидација, како су се одрекли. Ту је био и г. Радовић. Сјећам се, кад је Марко завикнуо: ви сте кукавице! Радовић је рекао: са дјецом немам посла. Молим те, да ми о том не говориш ништа, него пази свој посао.

Предсједник: Је ли још ко био?

Г. Церковић: Не знам.

Предсједник: Је ли био Михаило Иванић?

Г. Церковић: Не сјећам се.

Предсједник: Доктор Марушић?

Г. Церковић: Бога ми се не сјећам.

Предсједник: Ајте, ајте!

Мало одмора.

Послије одмора.

Предсједник: Нека уђе Митар Ђуровић (доведен Митар Ђуровић).

Предсједник: Јесте ли ви М. Ђуровић.

М. Ђуровић: Јесам.

Предсједник: Откуда сте?

М. Ђуровић: Из Црнице.

Предсједник: Чим се занимаете?

М. Ђуровић: Заступањем парница.

Предсједник: Јесте ли кажњавати?

М. Ђуровић: Никада.

Предсједник: Противу вас износи тужба (чита):

а.) По исказу оптуженог Стевана Рајковића и вашем признању, да је 18. октобра 1907. год. долазио из Котора на Цетиње Илија Ивковић с једним писмом упућеним вама од Марка Даковића и наилом, да затражи новаца од вас, војв. Гавра Вуковића и Марка Вукотића. Новаца да нијесте дали, а писмо против ваше воље оставио је Ивковић на столу и ви га, не прочитавши, одмах подерали, како сами кажете.

б.) По исказу Васа Ђулафића, да је на поменутој завјереничкој конференцији у Биограду Петар Новаковић у свом споменутом реферату о састанку деветорице на Романовој ливади, о њиховим закључцима, и њиховој узлози у преврату спомињао са осталима и вас, као једнога од учесника у конференцији на тој ливади.

в.) По исказу Душана Ђоновића и Ђорђија Контита, да је Марко Даковић 21. октобра кад су они били у Котору, преко њих тражио новаца од вас.

г.) По исказу Душана Ђоновића и вашим дјелимичном признању, да сте у својој кући одржали конференцију са Гаврилом Церковићем и другима, на којој се, како је споменуто, расправљало о изгледима намјераваног преврата.

д.) По исказу Душана Ђоновића и Милосав Лепаве и твом признању, да су по доласку Душановом од Марка Даковића из Котора ишли у кућу вашу и не наштави вас оставили вам цедулицу на

столу, којом су тражили да их дочекаете у 5 сати по подне код куће, јер имају с вама важна договора. Да ви наштави цедулицу нијесте их дочекали већ, — како кажете, — поручили им по својој жени, да нећете с њима више да имате посла.

Дакле чули сте тужбу и опомињем вас да говорите истину.

М. Ђуровић: Никада неистину говорио нијесам, него баш за то што сам истину говорио, налазим се овдје.

Предсједник: Јесте ли се познавали са Марком Даковићем?

М. Ђуровић: Јесам.

Предсједник: Јесте ли се с њим дружили?

М. Ђуровић: Нијесам.

Предсједник: Је ли вас посјећавао у кући?

М. Ђуровић: Јест један пут, кад су неки Граховљани били оптужени, да их заступа.

Предсједник: Познајете ли Тодора Ђоновића?

М. Ђуровић: Не.

Предсједник: Стевана Рајковића?

М. Ђуровић: Познајем из виђења.

Предсједник: Од када?

М. Ђуровић: Од када је у штампарији.

Предсједник: Лично га не познајете?

М. Ђуровић: Не.

Предсједник: Познајете ли Јована Ђоновића?

М. Ђуровић: Познајем.

Предсједник: Од када?

М. Ђуровић: Видио сам га кад су ђаци лани дошли.

Предсједник: Јесте ли се дружили с њиме?

М. Ђуровић: Нијесам.

Предсједник: Је ли истинит дио тужбе који истиче, да је Ивковић долазио код вас од стране Марка Даковића и доносио вам какво писмо?

М. Ђуровић: Тај први разлог оптужбе у неколико је истинит а у неколико посве извртут. Ја молим, да се прочита мој исказ, па ће се видјети.

Предсједник: Одговорите на питање?

М. Ђуровић: Истина је, да је долазио Ивковић; истина је, да ми је предао једно писмо од Даковића, али није истина, да је он дошао од Даковића, да сам ја за то знао. Истина је, да нијесам хтио примити, али није истина, да је тражио новца. Није истина, да сам то писмо прочитао, али како г.г. ишљедници наводе, изгледа, да сам га поцијепао без присуства Ивковићева, а ја га на његове очи поцијепах. То је истина.

Предсједник: Јесте ли знали да је писмо од Марка?

М. Ђуровић: Мени је он казао да је од њега.

Предсједник: Рекосте, да сте подерали писмо.

М. Ђуровић: Јесам.

Предсједник: Зашто?

М. Ђуровић: Зато, што нијесам хтио да имам посла са човјеком, који је под оптужбом.

Предсједник: Чудновато, да не прочитасте писмо.

М. Ђуровић: Зашто да га читам кад ми долази у ноћно вријеме. Напошљетку нијесам обавезан да читам. Ја могу вратити писмо, које ми дође поштом, а камо ли не кад ми га неко по ноћи донесе.

Предсједник: Ви сте знавали, да је Даковић побјегао?

М. Ђуровић: Јесам.

Предсједник: Било је у интересу и вањем и општем, да га прочитате и властима јавите.

М. Ђуровић: Зашто, кад нијесам водио рачуна о том. О бомбама још није било говора. То је било 15 до 20 дана прије, него су се појавиле бомбе.

Зашто да ја водим контролу над другијема?

Предсједник: Ви не знате каква је била садржина писма?

М. Ђуровић: Апсолутно не.

Предсједник: По казивању Рајковићевом нијесте подерали писмо.

М. Ђуровић: То није истина. Нека се пита Ивковић јесам ли га подерао на његове очи и бацио у плуваоницу у канцеларији?

Предсједник: Јесте ли кивни били на Даковића?

М. Ђуровић: Ја сам био киван, а то се зна да је Даковић против мене и писао и чинио, па нијесам хтио с њим имати посла.

Предсједник: То је био тај мотив?

М. Ђуровић: Јест, никакав други мотив. Да ме је молио да га браним, не бих се примио.

Предсједник: Тужба истиче, да је Петар Новаковић говорио у Биограду, да је био некакав састанак на Романовој ливади, да сте и ви ондје били и да сте га послали у Биоград, да припрема земљиште и т. д. Што бисте на то рекли?

М. Ђуровић: Ја бих молио да се прочита, која су то деветорица, да знам имена.

Предсједник (чита): Гаврило Церковић, Спасоје Пилетић, А. Радовић, М. Радловић, Михаило Иванић, Милосав Раи-

чевић, Митар Вукчевић, Митар Ђуровић и неки правник Хајдуковић.

То истиче Ђулафић, који каже, да је то чуо у хотелу Паризу од Новаковића, који је дошао из Црне Горе.

М. Ђуровић: Ја имам на то рећи ово: Нека каже, ко ме је само један пут видео, да сам с тим људима шетао а камо ли договоре правио о плану? То је сушта неистина, причао то Новаковић или Ђулафић, сушта је то неистина и подметање последње врсте.

Председник: Дакле не признајете, да сте били на скупу?

М. Ђуровић: С тим људима никада.

Председник: Јесте ли били на каквом састанку са другим људима?

М. Ђуровић: Ја сам шетао са другим људима као и ви. Ја сам са многим шетао и разговарао о политичким приликама али о преврату није никада никоме ни на памет пало.

Председник: Јесте ли добивали какву цедулицу од Ђоновића и Љепаве?

М. Ђуровић: То је изврнуто.

Председник: Кажите јесте ли добивали од Ђоновића Душана и Љепаве какву цедулицу, било прије било послје откривена бомба?

М. Ђуровић: Сигурно је било прије откривена бомба. Ја сам дошао дома и нашао једну цедулицу, гдје кажу Љепави и Ђоновић да желе у пет сати доћи к мени.

Председник: Је ли још шта било?

М. Ђуровић: Није.

Председник: Кажите, Ђуровићу, како је било?

М. Ђуровић: Ја сам дошао дома и нашао ту цедулицу. Питам жену: ко је оставио? Каже: долазили су ти, што су се потписали и рекли да имају нешто важно с тобом говорити. — Казаћеш, да ја с том дјечурлијом нећу имати посла. Доста су ме нападали, кад су били нападаји и говорили: сад ће те напасти, буди на опрезу.

Ја нијесам с њима имао никакву посла, нити сам знао, да иду у Котор, нити да доносе поруку. Питајте их, треба да се суочимо. Ја тражим, да се суочимо, јер без суочења не може се дознати права истина.

Председник: Душан и Контић кажу: кад су били пред господом ишљедним судијама, да им је Даковић рекао, да пођу код вас и да траже новаца.

Откуда би могао вама упућивати Даковић Ђоновића и Контића, да траже новаца?

Откуда би могао упућивати Даковић писмо по Ивановићу, кад не би било никакве везе и интимног односа између вас?

М. Ђуровић: Прво и прво хоћу изјавити, је ли истина, да је тако било, да је поручио или слао писмо? Ма да би то истина била, ипак за мене не би имала никакве кривице, јер Даковић је могао тражити новаца од кога хоће. Могао је тражити од кога хоће, могао је причати што хоће, кад ја нијесам знао нити сам био посвећен. За то треба факта.

Председник: Али ви признајете да вам је Ивковић донио писмо и казао, да је од Даковића, па зашто се нијесте о томе уверили?

Познајете ли руку Даковића?

М. Ђуровић: Никада је нијесам видео. Никада ми ни једног словцета није написао. Нити у суду нијесам имао прилике да видим.

Председник: Кажите, Ђуровићу, је ли било каквог састанка у вашој кући и кад је био и ко је био на том састанку?

М. Ђуровић: Састанак је био у мојој кући не једну вече, него неколико вечери.

Председник: Оставите те остале слушајеве, и говорите о ономе на којему је био присутан Ђоновић и Прља.

М. Ђуровић: То је било као и осталих вечери. Био је ту, како се сјећам: Г. Церовић, С. Пилетић, Цвјетко Пилетић Душан Ђоновић, и тај Прља. Ми смо тога Прљу и Ђоновића послали, пошто су мало посјећели и причали, како се скупила свјетина у тим и тим кафанама, не желећи, да и та дјеца буду с нама ако нападну на нас. Они су отишли. На том састанку није било говора апсолутно ни о чем другом, него смо просто зборили о јаду, како ћемо се бранити ако нас неко нападне. Наоружали смо се и још се сада могу наћи 60 фишека у кући мојој, које сам ја напунио оловом за куријак. Сваки је имао и револвер, и заиста смо се ријешили да умremo, као да се са непријатељем боримо а не са нашим браћом. То би вазда учинио кад би ме ко напауно.

Председник: А је ли вас ко нападао?

М. Ђуровић: Нијесу, истина, него су се само припремили, али кад су видјели да ће бити муке....

Председник: А кога су нападали?

М. Ђуровић: Нијесу ли рушили штампарије и куће у сред вароши? Како нијесу нападали? Знате и ви то боље него ја.

Председник: Па кажите ко је био на томе састанку?

М. Ђуровић: Био је Г. Церовић, С. Пилетић и Ц. Пилетић.

Председник: Је ли био који од ваших рођака?

М. Ђуровић: Чини ми се, да је долазио исте вечери Миња и Блажо подофицири.

Председник: Па о чем је био разговор?

М. Ђуровић: Ни о чему другоме него о тим нападима.

Председник: Је ли говорио што год Пилетић или Миња Ђуровић односно одбране?

М. Ђуровић: Говорили смо како ћемо се бранити, а Миња није ништа говорио, него је дошао да види како сам. Он је долазио у вријеме кад је био слободан до 9 сати.

Председник: Је ли спомињата краљица Драга?

М. Ђуровић: Мислим да сам ја на истину утврдио.

Председник: Ђоновић је пред ишљедним судијама тврдио, да је било говора о краљу Александру и краљици Драги, да сте износили неке сличности које би овдје могле настати.

М. Ђуровић: У моме присуству није било о томе збора, и то је сушта неистина!

Председник: Прочитајте му одјелак о састанку у његовој кући.

Петар Краљевић чита:

Записник од 7. фебруара 1908. г. састављен пред судом о Душану Ђоновићем.

Д. Ђоновић сам се пријави суду и изјави:

Заборавао сам навести у мојем првом записнику да оне вечери, кад сам ја са Милом Прљом по нападају на кућу Мих. Јовановића био у кући Митра Ђуровића, а пошто су два прије речена подофицира Ђуровића између осталог рекли, да ће подофицири отказати послушност, тада су међусобно говорили: Митар Ђуровић, Спасоје Пилетић и Гаврило Церовић а у присуству моме и Прљину. „Србијанци су краљицу Драгу разнијели на бајонетима а ми ћемо, пошто се све сврши, жену....“

По прочитању: Д. Ђоновић.

Председник: Ђуровићу, искази Церовића и ваш, а видјећемо и даље пред ишљедним судијама разилазе се и имале контрадикције, но у главном Церовића и ваш исказ разилазе се.

Кажите је ли било преписке с Д. Ђоновићем у затвору?

М. Ђуровић: Никада ни с ким.

Председник: Ухваћен је један билетић, који је адресиран на вас, а који је писао Д. Ђоновић и признао је, да је његов. Из тога билетића изгледа, као да сте ви имали неких веза. Прочитајте му га.

Писар Краљевић чита:

„Писмо М. Даковића, које су ђаци открили, уништено је. Што је ико причао против вас уништено је и уништиће се. За ону цедулицу на асталу што су ђаци оставили, познат им је ваш исказ, и тако су потврдили. У главном, на све сваједока нема. Биће добро, ако буде јавне свјести народне. Рајковић уништава досадање исказе, а износи за владу најцрње ствари, откриће да је овдје подговорен, да рече да се је нишло против династије; да је бомбе влада направила и да је он, као агент владин увлачио и партију и омладину. Спали“.

Председник: Ово је упућено вама Ђуровићу, а није дошло до ваших руку.

М. Ђуровић: Нити ми је познато писмо, нити се ја могу њему...

Председник: Ово писмо није вам долазило до руку.

М. Ђуровић: Како гласи адреса, или на М. Ђуровића, или на М. Вукчевића?

Председник: Садржај цедулице свједочи да није адресирана на Вукчевића. То се зна из неких околности.

М. Ђуровић: Ја знам само то, да за то писмо не знам. Позовите Ђоновића овдје, па да се суочимо. Хоћу да кажем, да без тада, када је дошао код мене, никада ни ријечи проговорио са њиме нијесам. Контића не познајем, а може бит, да га у јаци видим, да га не би познао.

Бран. Т. Милошевић: Је ли преслушана г-ђа Митрова? И желио бих да дође Ђоновић и Прља, да кажу, јесу ли се са стајали са Ђуровићем и шта су говорили?

Председник: Је ли саслушана г-ђа Ђуровића?

Држ. туж. Вуисић: Није.

Председник: То би било одугљавицање. Из ове цедулице сумња се, као да имадете везе.

М. Ђуровић: То је све сумња. Гола сумња је претпоставка. Молићу г. председниче, да се суочим са свима, који су против мене говорили. Нека се подваљује у очи, и нека каже шта ко има, па ћемо се онда разговарати. Желим да се суочим са Ђоновићем, Контићем, Рајковићем и Ђулафићем.

Председник: Ђоновић и Контић одрекли су на јавној расправи оно што су прије казали.

М. Ђуровић: Хоћете ли ме позвати да дадем своју одбрану, као што свуда бива на јавним расправама, јер не сматрам ово за јавну расправу. Ја сам саставио одбрану и желио бих...

Председник: Дадните је г. браниоцу да се послужи са њом.

Ја сам покушао г. Ђуровићу, да вам дадем да читате своје одбране, али сте почели да испољавате неке фразе, и почело се одугљавицати, па сам на крају прекинуо и нећу дозволити, него само у границама тужбе.

М. Ђуровић: Нијесте ми дали да у границама тужбе говорим.

Председник: Изволите побити.

М. Ђуровић: Дозволите ми, да читам по реду сваки разлог и да кажем све што имам. (Чита):

„По исказу С. Рајковића и његовом признању, да је 18. окт. 1907. г. од М. Даковића послат из Котора на Цетиње Илија Ивковић с једним писмом и налогом, да затражи новаца од њега, војв. Г. Вуковића и Марка Вукотића. Искази се слажу у томе, да Ђуровић није дао новаца, а и писмо — како Ђуровић каже — против његове воље, Ивковић је оставио на сто, и он га не прочитавши одмах подерао“.

Овдје господо, хтио бих прво да истакнем, да нигдје признао нијесам, да је Ивковић донио писмо 18. окт., већ кажем, да је на неколико дана прије то било, него су се појавиле бомбе. Овдје излази, као да сам ја признао, да ми је Ивковић донио писмо 18-ог октобра.

Друго, нигдје нијесам признао ни у исказу, а ни у исказу нијесам чуо, да је Ивковић послат да тражи новаца, већ једино да је писмо донио а није новаца тражио. То је извртање мога испита. Ови разлози нијесу писани за суд, него за публику, како ће се што више раздражити против мене и мојих другова.

Председник: Молим вас, немојте мијешати другове но браните себе.

М. Ђуровић: Нигдје нијесу г. држ. тужиоци овдје напоменули, да сам ја баш казао у исказу, да сам то писмо пред самим Ивковићем поцијенао на његове очи, него изгледа, као да сам га задржао, и онда би дакако сваки био магарак, који би вјеровао, да сам га поцијенао, без да сам га прочитао.

По исказу Ђоновића могао је Петар Новаковић причати Ђулафићу а Ђулафић суду, ја то не знам, мени цијели испит није познат и у опште цијела ствар, осим овог, што ми ви кажете. Али није довољно говорити о састанку на Романој ливади, а не говори се нити о датуму, него се само онако површно говори и жели, да су та деветорица сигурно саставили зајеру, али кад се хоће неко окривит за велеиздају, мислим, да није довољно „рекла, казала“, него треба доказа: ко је видео, ко је ту био, што се је ту договарало? Од тог свега нема ништа. Рекао је П. Новаковић Ђулафићу, Ђулафић суду и готово, — сада треба деветорицу на вјешала ставити. И овај други и први основ тужба треба просто одбацити, јер не заслужује призрење суда.

Председник: То ће суд видјети.

М. Ђуровић: Ја и кажем суд. Ја бих све одбацио, кад би се ја питао. „То ће те ви оцијенити. Д. Ђоновић и Ђ. Контић, јесу ли дошли икада и тражили новаца, јесу ли шта напомињали о Даковићу, осим што је Душан код мене ону вече дошао и ја мислим, да тај сам исказ треба да отпадне и нема говора, да тај разлог може опстати.“

Сваки зна, да је немам ни хелера, већ само дугова, и да нијесу мислили сигурно тражити од мене новаца. Али, јесу ли мене кад год питали Ђоновић и Контић, јесу ли дошли икада и тражили новаца, јесу ли шта напомињали о Даковићу, осим што је Душан код мене ону вече дошао и ја мислим, да тај сам исказ треба да отпадне и нема говора, да тај разлог може опстати.

Противу мене даље стоји: „По исказу Д. Ђоновића и по мом дјелимичном признању...“

Никада нијесам ја дјелимично признао, да се је у мојој кући говорило о зајери и преврату.

Никада у мојем исказу нијесам признао, а кад се прочита и Ђоновићев дјелимични исказ, значи, да сам ја признао, да је у мојој кући било говорено о преврату. Ово је извртање исказа једино у намјери, да свијет види, да је било преврата, а не да се суд увјери. Та је тужба основана на голим претпоставкама, а не на фактима. Кад би суд по овој тврдњи судио, онда би рђаво радио.

По исказу Душана Ђоновића и Милисава Љепаве ја с њима нијесам посла имао, јер који ће озбиљан човек имати с дјецом посла! Долазио ми је само рођак мали Прља, па ми је казивао, гдје се налази маса, а ја сам рекао, да ћу се сам бранити, — то је било све. Напошљетку завршетак оптужбе, што се односи на мене, гласи: (чита):

Баш ове околности, које истиче тужба, то су тако сумњиве околности и такве, које никада човек, који познаје кривично право и законике, за обичне ствари не би употребио, а камо ли за велеиздају. Ово су голе претпоставке.

Треба увјек тражити материјалну истину, а господа ишљедни судије нијесу хтјели то учинити. Нијесу ми саопштили, нити хтјели говорити, нити што казивати, а то неће ишљедници никад моћи обогорити. Нијесу ми дали, да се појалим суду

или коме другоме за ових 85 дана. Ја хоћу сад да говорим, а ако нећу сад, ја не знам кад ћу.

Председник: Ја сам казао г. државним тужиоцима, да нотирају, кад се чине ишљећења, да, кад се сврши ишљећење, рефлектирају на говор оптуженог.

Ђуровићу, кажите све, што би имали рећи у погледу основа тужбе, свједочења, поред тога, што ће вас и бранилац заступати. Сад овдје све реците.

М. Ђуровић: Хоћу ли добити закључну ријеч?

Председник: Хоћете, само у колико би изнијели околности за вашу олакшицу.

М. Ђуровић: Сва моја одбрана састављена је у том смислу.

Као што сам казао, овдје су све голе претпоставке. Свима је познато, да се на претпоставкама не може никада судити, а особито у кривичним дјелима мора се тражити материјална истина. Ту истину г. ишљедници нијесу тражили, јер да су ју тражили, не би радили онако, као што су радили и ја бих се могао тужити суду, а овако се нијесам могао за 85 дана тужити ни суду ни коме другоме.

Председник: Данас је овдје мјесто, да кажете све што имате.

М. Ђуровић: Је ли за незаконитости које су ми чињене за то вријеме?

Председник: Можете говорити.

М. Ђуровић: Ја мислим, да имам право да се жалим на њихово ријешење суду, а ја се нијесам могао жалити ни министру ни Господару нити икоме.

Председник: Нијесте имали право жалити се никоме осим суду, ни министру нити икоме.

М. Ђуровић: Јесам министру.

Председник: Само суду.

М. Ђуровић: А ако суд чини незаконитости, ја се не бих могао жалити министру?

Председник: Не.

М. Ђуровић: Онда прочитајте законик.

Председник: Суд је записан, да ће добро радити и да се неће огријешити.

М. Ђуровић: О мени се је огријешило за све вријеме. Молићу, г. председниче, да ми се прочитају параграфи законски, јер не знам на памет што кажу.

Председник: Давате су вам књиге, хартије, ланис и т. д. Читаве архиве сте имали на расположењу.

М. Ђуровић: Добио сам само једну књигу и у почетку само кривични законик. Држ. туж. Дрљевић: Господине председниче, дозволите једно питање.

Председник: Изволте.

Држ. туж. Дрљевић: Колико сте ви жалба поднијели и обраћали се суду?

М. Ђуровић: Једино лично преко официра.

Држ. туж. Јесте ли једну жалбу нама подносили?

М. Ђуровић: Нијесам.

Држ. туж. Дрљевић: Ми нијесмо знали за те жалбе преко официра.

М. Ђуровић: Дакако да нијесте знали, јер сам их ја давао официрима, а они су говорили, да их не смију примити.

Држ. туж. Дрљевић: Јесмо ли вам дали књига, н.пр. кривични закон?

М. Ђуровић: Да, који сам вам кроз пет дана вратио. Ја сам вас кумио, да ми га опет дате, па ми га нијесте дали, дали сте ми теорију кривичног закона.

Држ. туж. Дрљевић: Кад су вам књиге одузете?

М. Ђуровић: Ја данас имам једну једити.

Држ. туж. Дрљевић: Јест, одузете су вам онда, кад су вам похватали писма, да се договарате. Ни једне жалбе нијесте послали?

М. Ђуровић: Нијесам ни могао, кад ме нијесте никад ни позвали, кад сам хтио да се жалим.

Држ. туж. Дрљевић: Реците, нијесте ли ви неколико пута код нас долазили, па шта више и приватна писма писали?

М. Ђуровић: Јест, један једини пут, а и то сам имао право, да именујем свог заступника у браћењу, па сте ми и то право одузели, што се нигдје не догађа. Ја бих рад, да вам кажем сва безаконја. Господо, друго је пресуда, а друго оптужба. Ја мислим, да треба, да ми се каже, каква се казна за мене тражи? Ја сам правник, па не знам!

Држ. туж. Дрљевић: Жалба није ниједна подношена!

М. Ђуровић: Зато што је нијесам могао поднијети.

Председник: Држ. тужилац каже, да су вам дозволили, да и приватна писма пишете.

М. Ђуровић: То је било једном само, кад су ми дозволили, да се са женом састанем.

Држ. туж. Дрљевић: Нека исприча сва безаконја, која су му чињена од стране ишљедних судија.

М. Ђуровић: Ја сам баш за то.

Држ. туж. Дрљевић: И ми такође.

Председник: Дакле кажите све неправедности од стране ишљедних судија.

М. Ђуровић: Прва је неправедност та, што кад сам ухапшен није ми предочено писмено ријешење и до данас немам

вашег ријешења нити икаквог, чак кад ме је полиција затворила, ја сам се потписао, а ишљедници нијесу. То је једна незаконитост. Друга незаконитост јест та, што ми није дато, да именујем ко ће ме заступати у парничкијем стварима, јер ја сам бранила, а сваки па и онај, који се осуђује на смрт, може располагати својом имовином. Отварали су моја приватна писма што још има разлога, али ми нијесу дали одговорити. Нијесу ми дали, да за 25 дана нијесам излазио из собе, те нијесам видео ни сунца ни мјесеца, а досад је пракса била и код нас такође, да истражни затвореници могу шетати.

Председник: Нијесу наши истражни затвори ружни, много су грђи у другим земљама.

М. Ђуровић: Ја то не кажем, ја само хоћу да кажем то, да ми нијесу дали да се жалим, ни њима ни усмено, ни писмено, ни Господару, ни министру, нити коме у земљи. Написао сам жалбу и молио официра, да ју преда ишљедницима, а официр ју није хтио примити. Истина, да сте ми послали неке књиге, али никакав ишљедни материјал.

Председник: Списе вам нијесмо могли дати.

М. Ђуровић: Мислим, кад су се могли ови списи дати свима, најприје их је нама требало дати, којих се тиче.

Држ. туж. Дрљевић: Г. председниче он каже, да се је хтио жалити Господару, министру, а на што се је имао жалити?

М. Ђуровић: На ваш поступак.

Држ. туж. Дрљевић: А какав је наш поступак?

М. Ђуровић: Све ово, што сам казао. Држ. туж. Дрљевић: Да смо ти писма отворили?!

Председник: Прекидам ово.

Председник: (Ђуровићу) Имате ли још што рећи у погледу паралисања основа тужбе?

Митар Ђуровић: Још једном кажем, да су овђе голе претпоставке, по којима се не може судити ни у грађанском, а камо ли у кривичном поступку.

Председник: Дали се може по убјеђењу судити по кривичном поступку?

М. Ђуровић: Може.

Председник: Да ли је то новија или старија теорија?

М. Ђуровић: То је најновија, али кад се не може пронаћи истина.

Они су се послушали свједоцима, а искази свједока важе у толико, у колико се могу и другим околностима утврдити. Овдје не могу.

Председник: То ће суд оцијенити.

М. Ђуровић: Ја мислим, да и ја имам право, да критикујем.

Председник: Зато вам је и дато сада да се браните.

М. Ђуровић: Не дате да одбрану читам.

Председник: Усмено се браните.

М. Ђуровић: Како су се они мучили са тужбом, тако сам се и ја мучио са одбраном, на мислим да би ми се морало допустити, да одбрану читам.

Председник: Ја понављам, да сам покушао, да се писмено браните, али ви сте се онда почели губити у неким астракцијама и фразама. То би било само отезање расправе, а то је немогуће, јер ово кошта новца и времена.

М. Ђуровић: Видим да кошта више но треба.

Држ. туж. Дрљевић: Нијесмо ли ми нама саопштили ријешење, да вас је суд својим ријешењем ставио под оптужбу?

М. Ђуровић: Само усмено. Ја сам тражио, да потпишем; данас се то по поступку свуда тражи.

Председник: Ви тражите сувише формалности.

Ми у опште немамо поступка.

М. Ђуровић: Ја сам био судија, ја знам.

Немојте, г. Ђукановићу, ништа дошап-тавати г. председнику. Он зна.

Председник: Ајте на своје мјесто! Нека дође Спасоје Пилетић.

(Уводе Спасоја Пилетића)

Јесте ли ви Спасоје Пилетић?

Спасоје Пилетић: Јесам.

Председник: Одкуда сте?

С. Пилетић: Из Завале у Пиперима.

Председник: Што сте по занимању?

С. Пилетић: Сада сам без занимања.

Председник: Прије?

С. Пилетић: Секретар Мин. Правде.

Председник: Јесте ли кад кажњавани?

С. Пилетић: Нијесам.

Председник: Против вас тужба наводи:

По исказу Стевана Рајковића: да му је, т. ј. Рајковићу, Марко Даковић узпуг од Дубровника до Цавтата изнашао потање завјеренички план, истакнувши уједно улоге завјереника у намјераваном преврату, и уједно рекао, да ћете ви дићи Пипере, а вама се придружити Др. Марушић.

По исказу Васа Ђулафића: да је на већ поменутој завјереној конференцији у Биограду Петар Новаковић, који је баш тада стигао из Црне Горе, реферишући о припремама за намјеравани преврат и о закључцима деветорице на Романовој ливади, као једнога од њих деветорице,

који су га послали, истицао и вас, као и улогу намијењену вам завјереничким планом; те заједно са осталима и вашу поруку саопштио Васу Ђулафићу, да пренесе бомбе у Васојевиће.

По вашем признању: да сте конференцији у кући Митра Ђуровића са: Д. Ђулафићем, Митром Ђуровићем и Гаврилом Церовићем о изгледима намјераваног преврата и, најпослије, по исказима Душана Ђулафића и Ђорђија Контића: да је у писму послатом по њима од Марка Даковића из Котора Милошу Ивановићу на Цетиње споменута као посебна тачка завјереничког плана и околност, да ћете ви са Пиперима учествовати у преврату.

Чули сте основе тужбе, које су против вас изнешене. Суд вас позива, да говорите само истину и да само у границама тужбе дате своју одбрану.

Прије тога кажите суду, да ли познајете Петра Новаковића?

С. Пилетић: Познајем.

Председник: Од када?

С. Пилетић: Ја не знам право рећи. Ја сам га познао око 1906. г.

Председник: Дали познајете Марка Даковића?

С. Пилетић: Познајем.

Председник: Од када?

С. Пилетић: Од оне парнице црногорске омладине.

Председник: Јесте ли се дружили с њиме?

С. Пилетић: Јесам.

Председник: Јесте ли били интимнији с њиме?

С. Пилетић: Био сам доста интиман.

Председник: Јесте ли се преписивали од кад је отишао из Црне Горе.

С. Пилетић: Не.

Председник: Познајете ли се са Тодором Божовићем?

С. Пилетић: Не.

Председник: Са Стеваном Рајковићем?

С. Пилетић: Не.

Председник: Јесте ли га гледали?

С. Пилетић: Као радника у штампарији имао сам прилике да га гледам као чиновник.

Председник: Али нијесте долазили у ближе додире?

С. Пилетић: Не.

Председник: Познајете ли Јована Ђулафића?

С. Пилетић: Познајем.

Председник: Кажите ви Пилетићу, јесте ли били на каквом састанку на т. з. Романовој ливади.

С. Пилетић: Ако допустите, ја бих био мало опширнији у својој одбрани — па ћете ви од случаја до случаја обуставити ријеч, да не питате непрестано.

Председник: Ја ћу питати, а ви ћете одговарати у границама тужбе и на основу питања. Ви имате право и дужност, да одговарате на питања, која вам суд упуту, а друго, да у колико можете паралелишете основе тужбе извјесним чињеницама, које могу послужити за паралелисање њихово као и паралелисање свједочења свједока.

С. Пилетић: Ја бих могао доказати једном чињеницом да је тужба не само неоснована, него чак и лажна. Та је чињеница трећа тачка, гдје се каже: „по мојем признању“ а мојег признања нема нигдје.

Ја вас молим, да ми дате ријеч, да изложим ствар.

Председник: Немојте вријеђати.

С. Пилетић: Ја не вријеђам.

Кад се каже истина, нема вријеђања.

Председник: Одговорите на питање: јесте ли били на каквом састанку на Романовој ливади и кад је био тај састанак?

С. Пилетић: Ја сам имао састанке не само један дан, него готово сваки дан на Романовој Ливади. Ту су били моји другови, да се склонимо од лјетне врућине под хлад. Те наше конференције биле су обични разговори, али таквих конференција, како замишља држ. тужилац, да се склапа завјера, да постоји план да се створи преврат — таквих конференција није било. Ја нијесам имао прилике да их видим.

Друго бих желио, кад се већ говори о конференцији, да ми се каже, кад је то било, ако се не зна дан — који је мјесец, ако не мјесец — која је неђеља, које је уопште вријеме, да ја могу знати јесам ли ја био ту. Можда нијесам био на Цетињу.

Председник: Ја сам вас питао, ви кажете да сте били у друштву извјесних другова. Кажите, које ви разумијевате под својим друговима?

С. Пилетић: Био сам са г. Бакићем, са Матановићем, Радуловићем, са Андријом Радовићем, а и чиновници други долазили су.

То се друштво мијењало сваки дан, ја мислим, да сам на то питање дао одговор, само бих желио, да и ја нешто знам: да ми се каже кад је то могло бити па да дајем тачно објашњење?

Председник: Државни тужоци изнијели су то према казивању Ђулафићевом, који је то чуо од Новаковића, који је

пошао из Црне Горе у мјесецу октобру и тамо причао, како је упућен у Биоград од стране ваше, Церовића итд. и да сте га послали с том препоруком, да пренесе бомбе у Васојевиће Милосаву Раичевићу, што је Ђулафић и учинио. То је тужба изнијела према причању Ђулафићевом.

С. Пилетић: Допустите да и ја учиним неке претпоставке. Узмемо случај то је било 8 октобра. Ја сам оптужен као завјереник. Ја сам требао имати неке узроке за то. Ја сам био чиновник до 25 августа. Тада је изишао указ и ја сам вршио дужност до 1. септембра. Стојао сам на Цетињу десетак дана. Тада сам пошао у Пипере, гдје сам био истакнут као кандидат за народног посланика. Ова конференција, значи, ако је ње и било уопште и ако се радило о каквом плану, излазило би, да је била нешто раније.

Због чега бих ја био завјереник? Да ли ради незадовољства или ради чега другог? Нека буде претпоставка, да сам био раније завјереник, зашто би Новаковић чекао толико времена?

Председник: Кад сте пошлели кући?

Пилетић: 10 или 12 септембра.

Председник: Јесте ли долазили из Пипера до 27 септембра?

Пилетић: Допустите, да говорим. Ја сам пошао у Пипере. Моја кандидатска листа истакнута је, чини ми се, 15. септембра. Тога дана био сам спроведен из Пипера у Подгорицу под стражом, под бајунети-ма, о чему, ако бисте допустили, могао бих опширније говорити.

Председник: То не спада овамо.

Пилетић: Био сам стављен у притвор домаћи. „Зашто?“ — „За то, што сте Пипере побунили“. Кад сам био пуштен из домаћег притвора, дошао сам на Цетиње.

Председник: Кад?

Пилетић: У септембру мјесецу. Чим сам дошао нашао сам терор цетињски и одмах сам дошао у онај познати затвор, да се браним од напада. Непрестано сам био у притвору, и пошто сам издржао тај терор, вратио сам се у Пипере.

Председник: Ипак признајете, да сте у септембру били на Цетињу.

Пилетић: Признајем.

Председник: Рајковић прича, да му је у октобру мјесецу, 15. од прилике, говорио М. Даковић, кад су се упутили од Дубровника пут Цавтата, да ћете ви дићи Пипере на оружје, ударити на Казнени завод и т. д. Истицао је вас Даковић као један јак ослонац у овом предузећу. Откуда би он то могао чинити, кад не би имали каквих веза?

Пилетић: Кад нијесте дали, да изложим све, ја бих могао казати, да то није истина.

Председник: Ви бисте се удаљавали, из одговора на питања.

Пилетић: Добро. Ја сам чуо, да се читала оптужба, да бих ја помогао са 50 Пипера, а овдје стоји дићи Пипере на оружје.

Прво, ја нијесам никакав војсковођа. Друго, немам никаквог упула. Треће морао бих се борити са војводом Вучинићем, да покорим најприје њега, па онда да даље побједоносно марширам.

То је једна ствар, а друго ја нијесам Даковића видео кад је отишао, нити сам имао прилике да с њим разговарам. Дале, ја нијесам имао повјерења према њему. Он је могао чинити те претпоставке, он је могао спомињати мене, да добије што више присталица, да што прије ђавола створи.

Председник: На основу чега је могао он рачунати — што мислите?

Пилетић: Ја сам био одвојен политички од друге групе, која је почела чинити насиља, те је могао рачунати: То је неки незадовољник политички, тај би могао помоћи.

Председник: Јесте ли били народни посланик?

Пилетић: Јесам.

Председник: Рајковић износи, да је Тодор Божовић приликом предавања бомба Ђулафићу рекао, да од њих пошље двије у Куче, а двије у Пипере, што Ђулафић признаје, само се не сјећа коме, а Рајковић вели да је вама, а двије Михаилу Ивановићу, па од куда би могао Тодор Божовић шилати Спасоју Пилетићу бомбе, кад не би имао с њим чврстих веза?

Пилетић: Ја бих могао сада послати двије стотине бомба цару бечкоме, хоће ли доћи или неће, то је друго питање.

Председник: Не би.

Пилетић: Бих.

Ја прво и прво Тодора не познајем, а друго, могао је Даковић ствар предочити, како је хтио.

Председник: И Ђулафић и Рајковић не истичу никог другог, него да се пошљу у Пипере двије, а сада ви кажите, коме су могле у Пипере доћи, ако не вама? У кока би се могао Тодор поуздати да пошље такву тешку ствар, јер шилане бомба није лак посао — не само цару, него и једном обичном човјеку.

Пилетић: Прво и прво: да сам ја био завјереник, требало би да устрајем, да с Пиперима будем на услузи. Што бива? Ја баш онога часа, чим су свршили избор,

одмах сам одговорио својој дужности према Пиперима.

Они рекоше: ми смо страдали и ми остајемо при томе да те бирамо. Ја сам онда одговорио својој обавези према њима, чим се свршио избор. Ја сам сјутра дан по изборима кренуо да идем из Црне Горе. Какав бих ја био завјереник, кад не бих био остао ту? Требало би да останем а не да оставим Црну Гору. Ја сам казао нарочито пред г. судијама, да ја идем да кренем из земље. Што се тиче Тодора Божовића, прво он мене не познаје; друго никаквог споразума с њиме имао нијесам; а треће ако је упућивао бомбе у Пипере имао је и других пријатеља осим мене, па да му и није Даковић рекао, тај и тај.

Председник: Како би Даковић могао то учинити, кад не би с вама имао везе?

Пилетић: Ја сам то прије рекао. Даковић је могао рачунати на мене.

Председник: Ви сте чули и онај основ тужбе, који вас терети у погледу доношења писма од стране Даковића Милошу Ивановићу, за које су писмо пред ишљедним судијама казали Ђаци Ђулафић, Контић, Беговић и Љепава, да су га доиста донијели од Даковића Милошу, а послједице на јавној расправи ретерирани, али касније опет признали да су доносили у извјесној форми писмо, а изрично су казали, особито Душан и други, да је у писму Даковић ставио, извјесне цифре, којима ће упозорити Милоша, колики број Пипера имате довести на Цетиње у сврху да би се извршио њихов план.

Од куда Новаковић говори, да сте га послали с друштвом, Божовић упућује бомбе по Ђулафићу вама, Даковић причао Рајковићу о поуздању у вас, да ће те дићи Пипере и њих 50 довести амо?

И то је један основ тужбе, који вас терети. Што имате на то рећи?

Пилетић: Питам, јесу ли то писмо читали?

Председник: Јесу, и кажу изрично, да је Даковић ставио неке цифре, које су означавале, колико имате довести Пипера, колико људи Вукчевић, а колико Михаило.

Пилетић: Што се тиче тога писма, ја мислим, да је најкомпетентнији Милош; ја о њему не знам ништа.

Он би најкомпетентнији био, да каже што је у њему.

Ја не знам говорити, што не знам.

Председник: Милош признаје да су Ђаци рекли а да је Даковић поручио њему, а он да и вама рече односно довођена Пипера.

Пилетић: И то је могуће, само што о том мени није нико ништа говорио Милош Ивановић ми ништа о том говорио није.

Председник: А је ли ко други?

Пилетић: Нико. Апсолутно нико.

Ја сам прије рекао, да сам прекинуо и са Пиперима и са сваким, толико сам био изложан патњама, да не речем другојачије, да већ нијесам могао да издржим толико гоњење, и да сам, чим су свршени избори, пошао из Пипера.

Председник: Дали сте, Пилетићу, имали какав састанак у кући М. Ђуровића и ако сте га имали, којом приликом?

Пилетић: То је било онда, пошто сам дошао из Подгорице, гдје сам био у притвору. Чим сам дошао, одмах ту вече био је напад на кафану М. Јовановића. И пријетње околних сељака биле су на кулмину. Ишли су по вароши са тола-гама, мени је долазила множина писма, у којима се једнијема нама каже да се чувамо, а у другима пријети. Мени је жао што немам та писма.

Председник: Добро би било!

Пилетић: Добоно сам једно знаменито писмо, штампано, али сам га дао г. Де-довићу да га прочита, па га је тако из-губио. Пишу у једноме: чувајте се, ово, оно, и помислио сам да може бити исти-на. Послије напада на кафану Јовановића, састали смо се код М. Ђуровића, јер се њему тих дана пријетило, да ће напа-нути на његову кућу.

Председник: Ко је пријетио?

Пилетић: У оним интимним писмима. Онда шта бива? Нама се пријетило, али ја сам могао да пођем у варош, па да се не бојим, и нијесам се хтио крити, него сам пошао код Ђуровића. То сам казао и у записнику. Ондје сам нашао ђакове и два подофицира. Ту се говорило о том, како може бити напад на кућу, шалили смо се, и, дакако, наоружали се до зуба. Разговарали се нијесмо о никаквим другим стварима, него обично. Склонили смо се напросто од биједе и зла.

Председник: Који сте били?

С. Пилетић: Био је г. Церовић, ја, М. Ђуровић, Милош Ивановић, она два подофицира и мој рођак Ц. Пилетић. Онда су дошли, или сам их застао, ја се тога не сјећам, она два ђака, који су дошли нарочито, да јаве, да ће бити напад на кућу.

Председник: Пита ли од куда то знају?

С. Пилетић: Чули су од сељака. Били су ваљда у групи и дознали, али то су

биле само пријетње. Они су посјећели, па онда пошлѣ. Ми смо стражили, спавали, разговарали...

Предсједник: Ко је стражио?

С. Пилетић: Цвјетко Пилетић. (Смије се.)

Предсједник: Цвјетко?

С. Пилетић: Стражио је он неко вријеме, па други, то је ишло измјенице, ту никаквог другог разговора било није ни о чему другом.

Предсједник: Је ли било разговора о преврату?

С. Пилетић: Ја сам осуђивао поступак полиције. Онога истога дана, кад је био напад на кафану Јовановића, доноси полиција нама листу конскрипциону, на којој је било и моје име, и каже, да не може више да одговара, чујете, не може 50 сељака да истјера из вароши. То је дао повода, да смо се груписали.

Предсједник: Знате ли кад је био напад на кафану Јовановића?

Пилетић: Ја сам дошао из Липера и био сам на вечери код Вука Вулетућа.

Предсједник: Је ли био свечани дан? Лако ћете се сјетити!

С. Пилетић: Ја сам казао то у записнику, био сам у приватној кући и послѣјече до 2 сата вратио сам се да видим. Нијесам нашао никога, кафана је била затворена. Вратио сам се кући и сјутра сам видео, да је кафана затворена. Ону вече код куће М. Ђуровића ја сам нај-енергичнијим ријечима осуђивао рад вла-дин према нама, а и имао сам право, јер је власт дужна да штити сваког грађанина, и да врши дужност у грани-цама закона.

Предсједник: Је ли спомињато име кра-љѣ Дрѣге?

С. Пилетић: То није истина. Јер прво, ту је била и гђа. Ђуровићка...

Предсједник: Али колико се види из садржине списка, ви сте у контрадикцији са Ђуровићем и Церовићем.

С. Пилетић: То су такве ститнице, да ја нијесам запамтио, а нијесам могао ни знати, да ће ме чекати овакво зло. Ја ми-слим, господо, да је главно, да се види целина, а не да се прича, је ли био Ђу-ровић прије или послѣје, је ли вечерао или није.

Предсједник: Ђоновић је спомињао, да је прво спомињато име краљѣ Дрѣге, да је на бајонетима развучена и како ће се са изјесним особама исто тако поступати. Баш тај Д. Ђоновић који реферише о положају вароши, и који иде од Даковића Милошу Јовановићу, који се уплеће у разговор са појединим од вас, то је тај исти који је то у записнику утврдио, али у чему није дошљедан на јавној расправи.

С. Пилетић: О томе бих рекао ово: мла-дост је младост, занешене главе, дјеца, и они могу мислити, што год хоће. Бог зна какве су они планове имали, али ја могу рећи за себе, да нијесам имао о томе појма.

Предсједник: А је ли, кад сте видјели ту дјecu да се уплијећу, зашто их није-сте савјетовали да се уклоне?

С. Пилетић: Ја прво нијесам познавао ту дјecu. Ту је био Ђоновић и Прља, и чудно ми је што и Прља не хоће да тако што потврди, него Ђоновић. А друго, ни-јесам познавао ни Ђоновића ни Прљу. Случајно сам дошао код М. Ђуровића и ту нашао ту дјecu, која су долазила да кажу, да ће бити напад на кућу. Зами-слите, да сам заборавио, а да би заборавио ма каква био човјек, да говори дје-ци, коју нијесам нигда видео. Само држ. тужиоци могли су такве разлоге узети као доказ.

Предсједник: Истина, понављам, да Ђо-новић није остао дошљедан, него је казао да се не сјећа.

Ја незнам под каквим је околностима одрицао. Нека се прочита одјелак из за-писника С. Пилетића.

Држ. туж. Вуисић: Ја молим да се про-читају сви његови записници.

Писар Краљевић чита:

Записник од 3. марта 1908. г.
О преслушању Спасоја Пилетића.

Ишљедна комисија у лицу г. г. Сава Вулетућа, Стева Јопичића и Сава Раду-ловића у својој оптужби од 26. новембра 1907. г., поднесеној суду за суђење анарх. злочина, оптужује вас као саучесника у горњој завјери — то се питате, г. Пиле-тићу, да све истину кажете, јесте ли са-учесник у завјери, и ако сте, што је вас навело на то?

Дакле, од почетка до свршетка испри-чајте нам истину о свему, што ви је по-знато о овој завјери — нарочито који су умјешани у исту и за њу знали?

О. Категорички одбијам од себе сва-ку и најмању сумњу да сам ја завјере-ник у овом дјелу, напротив чак ни пој-ма о тој завјери нијесам имао.

П. Јесте ли прве или друге вечери ива напада на кућу Мих. Јовановића сје-ћели по вечери у кући г. Митра Ђуро-вића, гдје је био Митар и Митрова два рођака — подофицира, Гаврило Церо-вић, Цвјетко Пилетић, а гдје су код вас дошле дошли Душан Ђоновић и Мило Прља, ђаци оvd. гимназије, а касније је дошао и Милош Јовановић?

О. Колико се мени чини није то било друге вечери иза напада на кућу Јо-вановића, већ треће вечери, и то нијесам пошао да сједим, већ да се од пријетња и напада заједнички бранимо у кући Ми-тровић на позив истога. Колико се сје-ћам, ту сам нашао два подофицира — Митрова рођака, и Митра, а да ли сам ђаке ту нашао или су дошле дошли — то не знам, а са Гаврилом Церовићем сам ја дошао. Цвјетко Пилетић и Милош Јовановић дошле су дошли. Као што сам нагласио: Церовић, Јовановић, Цвје-тко Пилетић и ја дошли смо у намјери, да у случају напада бранимо кућу Ми-тровић, а и себе, и ту смо ноћили. Што се тиче подофицира и ђака, први су по-шли, чим је вријеме дошло, у војни стан, а тако исто — како ми се чини, и ђаци су за њима изашли.

П. Сјећате ли се те вечери какав је разговор ту међу вама вођен?

О. Колико се сјећам, највише смо се разговарали о тим свакодневним пријет-њама и узгредно, без сваке сумње, за себе могу стално рећи — нападао сам рије-чима владу за такве поступке према нама.

П. Јесу ли та два подофицира гово-рили те вечери вама, да би у случају на-падаја на клубаше, војска прискочила у помоћ истима и то по наредби власти?

О. Апсолутно се не сјећам тих рије-чи, да су та два подофицира говорили.

П. Јесу ли та два подофицира, од-носно је ли Миња — подофицир вам го-ворио, да ако вас нападну можете се придржати једно по сата, у томе ће и подофицири стићи, њима ће се коман-довати гласно да пуцају у свјетину, ако се не би разишла; други знак да ће им се дати тајно, да пуцају на клубаше, али они неће, него ће у томе моменту отка-зати послушност?

О. Колико се сјећам, подофицир Миња Ђуровић, причао је те вечери, да је извјесно одјелѣње подофицира остав-љено у приправности у вој. стану, и с тога се закључило у нашем друштву, да збиља мора бити тај напад на клубашке куће. Том приликом баш, Миња Ђуровић храбро је Митра, да се не плаши ниче-га, и да ће он бдити, да ако буде напад на Митрову кућу, да ће он напустити, баталити дисциплину и доћи да помогне, — у одбрану — Митру. Што се тиче гласног и тајног командовања, да је Миња говорио, могуће је да је то говорио, али се ја не сјећам, док ми тврдим, да је Миња говорио ово што сам навео.

П. Јесте ли ви те вечери, у присуству гимназиста Прље и Ђоновића, између осталог говора, спомињали име покојне краљѣ Дрѣге?

О. Ја нијесам говорио, а не сјећам се, да је ико ту спомињао њено име.

П. Је ли говорено међу вама те ве-чери, „Србијани су краљѣ Драгу раз-нијели на бајонетима, а ми ћемо жену...”

О. Апсолутно тога се говора не сјећам.

П. Јесу ли Пипери; твоји бирачи, на-мјеравали долазити на Цетинје, да се жалѣ Господару на неправилност избора народних посланика?

О. На сам дан избора, ја сам дошао на изборно мјесто, са 3—4 стотине Пи-пера, и кад сам се увјерио да нема ку-тије, ја сам се са свијема мојим бирачи-ма удаљио са изборног мјеста. Том при-ликом су Пипери предлагали мени, да пође једна депутација на Цетинје, да се жалѣ Господару. Ја сам прихватио тај од-лазак, пошто сам им предходно расту-мачио, да је за правилност избора над-лежна Народна Скупштина, и да ћемо њој жалбу против избора упутити.

П. Гдје сте били оне вечери, кад је био напад на кућу Мих. Јовановића?

О. На вечери сам био код истога хо-телијера Јовановића, у друштву са: Ан-дријом Радовићем, Гаврилом Церовићем, Милошем Јовановићем и Марком Дако-вићем. Сједио сам с њима неко вријеме, и иза вечере, и онда сам изашао и био сам на сједнику код Вука Вулетућа до 10 сати од прилике, и онда сам кренуо ка кући, и кад сам налегао покрај кафане Мих. Јовановића, видео сам, да је затво-рена и одатле сам се упутио своје квар-тиру, код Братичевића. Уз пут сам срио Милоша Јовановића, те сам се с њиме мало прошетао и разговарао о намјера-ваној нападу на кафану Јовановићеву.

Нашим разговором закључили смо, да тога нападаја неће бити, кад није био већ до 11 сати, и онда сам се одвојио од Милоша и отишао кући и легао.

П. Ту вече кад си, како си навео, био на вечери, јесу ли те у трпезарији заста-ли четири брата Ђоновића: Јован, Нико, Душан и Михаило?

О. У колико се сјећам, чини ми се, да сам срио или у кафани или на излазу из трпезарије, Јована Ђоновића, а друге Ђоновиће сигурно нијесам видео те ве-чери.

П. О чему се разговор водио те вечери у нашем друштву?

О. За вријеме док сам ја био, најви-ше се водио разговор о нападу који се предвиђа, да ће бити те вечери на кућу Јовановићеву и на друге куће и осуђи-

вали смо у најгорим цртама такве по-ступке.

П. Је ли вам Милош Јовановић кад год говорио, да су му ђаци доносили какво писмо из Котора од Марка Дако-вића и друштва?

О. Није ми никад ништа говорио ни о каквом писму.

П. Гдје сте били оне вечери, кад је Андрија Радовић побјегао у иностран-ство?

О. Ја сам био у то вријеме у Подго-рици.

П. Зашто сте ви у то вријеме били пошлѣ у Подгорицу — каквим послом?

О. Сјутри дан по нападу на кућу Јо-вановићеву, заступник пред. Општине г. Саво Радуловић позвао ме у општинску управу и саопштио ми, да се одмах уда-љим с Цетинја, о чему је већ унапријед добио писмено ријешење, које сам ја по-слије потписао, а за тим одмах уложио протест у Обласну Управу и још усмено изјавио, да нећу ићи с Цетинја, док при-јетње и напади не престану; и тако сам остао на Цетинју 6 дана. За то вријеме није ме више ни Општинска ни Обл. Управа позивала, а ја сам онда опуту-вао у Пипере.

Два сам разлога имао за мој одлазак: један што сам остао без службе, а ни-јесам имао животних средстава на Це-тинју, па сам пошао на позив свог ро-ђака Неша Пилетића код њега.

Другије разлог много важнији од овога, што су ме кандидирали за народног по-сланика, па сам морао тамо бити на дан избора, и збиља остао сам у Пиперима и сачекао дан избора, а по свршеном избору сјутра, или прексјутра дан, пошао сам из Пипера и кренуо за Цетинје у намјери, да одатле отпутујем у Загреб.

Чим сам дошао на Цетинје, побринуо сам се да нађем зајам с којим бих отпу-товао и нашао сам два јемца г. г. Уроша Марића и Вука Вулетућа за извјесни за-јам у Народној Штедионици. И баш оно-га дана кад сам био припремио и молбу да предам Штедионици, позват сам у Обласну Управу, гдје сам узет на запис-ник за ову аферу с бомбама, — о којој ни појма нијесам имао до тада, а ода-тле сам спроведен одмах у истражни за-твор.

П. Јесте ли се оне вечери, кад је Мар-ко Даковић побјегао у иностранство, гдје гледали с њиме?

О. Марка Даковића нијесам гледао никако, осим, као што сам навео, оне вечери кад је био нападај на кућу Јо-вановићеву и сјутра дан по нападају узгре-дно на улици, назвао му — њему и још некијема који бијаху с њим, помагај Бог и прошао мимо њих, а више га по тада нијесам виђао.

П. Имате ли још што рећи по овој ствари?

О. Немам више ништа.

По прочитању: Спасоје Пилетић.

Данас 8. априла 1908. год. били су о-чени Миња Ђуровић, њотворучник и Са-соје Пилетић.

По прочитању записника Спасоја Пи-летића, т. ј. оног дијела који се односи на Мињу Ђуровића, поменути Миња из-јави:

Ја тврдим, да сам те вечери говорио, да смо ми подофицири спремни да чу-вамо Господара и Двор; а у случају не-реда, ма на коме мјесту био, да ћемо ми доћи да успоставимо ред и у томе смислу говорио сам Митру Ђуровићу да се не боји, а што се тиче дисциплине и одрицања послушности, о томе нијесам ни једне ријечи говорио.

Спасоје Пилетић изјави:

Што се тиче исказа горњег Миње Ђу-ровића, потпуно се слажем; а што се тиче ријечи дисциплине и одрицања по-слушности, може бити да је г. Миња Ђу-ровић то рекао, као у име своје — изо-стављајући остале подофицире, да је он готов потрчати приликом напада, а при-родно је да би с њим потрчали и други подофицири, којима је наређено, те сам ја могуће погрешно схватио његов го-вор, и погрешно га цитирао — што се тиче те дисциплине и одрицања послу-шности.

По прочитању: Спасоје Пилетић Миња Ђуровић

Предсједник: Ето видите, Пилетићу, да сте друкчије говорили односно говора овјих официра пред ишљедном коми-сијом, па сте онда ретерирали приликом суочења, а сада сте сасвим хтјели да негирате.

С. Пилетић: Ја ништа не негирам. То је једна ствар, која не може засијецати у ствар. То су били обични разговори. Врло је могуће и ово, да су други рекли: „баталити дисциплину”. Могуће сам по-грешно разумио те ријечи, што се тиче дисциплине. Ђуровић ми је рекао, да збиља није могао тако што рећи, јер је било одређено подофицирима, да помогну гдје буде нападаја. Он то није могао рећи. Могуће, да је ко други рекао, а мора се уважити и то, да ја нијесам двије ноћи

спавао прије тога. Могуће, да сам по-грешно схватио те ријечи. Али то ништа не засијеца у саму ствар.

Предсједник: То је ствар суда, да види засијеца ли или не!

Осим што тужба истиче против вас вама већ познате основе подозрења, из ишљедних се списка види, да је био неки састанак у кући Андрије Радовића јед-ном приликом, и на том састанку било је некијех званичних личности. Сјетите се, да ли је био такав састанак, ко је био на њему и што сте разговарали?

С. Пилетић: Ја сам био код Радовића толико пута у друштву, и више бивших посланика и мојих другова.

Предсједник: Који на примјер?

С. Пилетић: Долазио је Др. Душан Матановић, Љубо Бакић, Гаврило Церо-вић, М. Јовановић, Ђуровић, Вукчевић. Чешће сам пута долазио кад Радовића. Био је једном новинар Штајнхарт, ако се не вaram. Ту смо се разговарали о политичким приликама, јер се по нови-нама писало свашта. Штајнхарт је дошао, да чује политичко мишљење противника данашње владе, а ми смо му рекли, како јест, а не како би влада хтјела прика-зати. Испитивао је Радовића, Радуловића итд. То је састанка сјећао.

Предсједник: Сјећате ли се, да ли је држан какав састанак, па коме је било овдашњих дипломата?

С. Пилетић: Не сјећам се.

Предсједник: Господин Максимов је ли био?

С. Пилетић: Сад се сјећам, да је био једном.

Предсједник: Кажите, Пилетићу, ко је тај састанак припремио и зашто је био тај састанак?

С. Пилетић: Колико се сјећам, г. Радовић, кад је пао његов кабинет, учинио је визиту г. Максимову, а Максимов је вратио визиту и ништа друго. Како сам рекао, ишао сам скоро свакодневно код г. Радовића и једног дана били смо баш присутни ја, Радовић и један трећи, кога се сада не сјећам, а у то је дошао г. Максимов, да врати визиту Радовићу и случајно је нас нашао тамо. Разговор је био о обичним стварима, а г. Максимов је да-вао неке сајете.

Предсједник: Какве сајете?

С. Пилетић: У политичкијем стварима, о умирењу духова и т. д.

Предсједник: Што је говорио?

С. Пилетић: Ово што сам рекао, на-име да се не би политички духови раз-драживали, јер да то не би било добро и да гледамо, да дође до договора између те двије политичке групе.

Предсједник: Који сте били ви овда-шњи на том састанку?

С. Пилетић: Марко Радуловић, Андрија Радовић, ја Спасоје Пилетић, Митар Вук-чевић, чини ми се и он да је био.

Предсједник: Је ли био д-р Марушић?

С. Пилетић: То се не сјећам.

Предсједник: Је ли био Милија Пави-ћевић?

С. Пилетић: Не сјећам се, а чиним се да је био.

Бран. Ј. Хајдуковић: Ова ствар такође није ми била позната, па молим да ми се прочита.

Предсједник: То је једна ситна ствар, коју је истакао приликом саслушања Марко Радуловић. Суд може бити да овим питањем подстиче оптуженог, да не би што казао, било на штету, или на корист своју. Изволите прочитати дијели испит Марка Радуловића.

Бран. Ј. Хајдуковић: Молим, да се про-чита записник С. Пилетића пред иш-љедном комисијом од 26. октобра 1907. г. Врло је кратак.

С. Пилетић: Долази у тијесну везу поступак ишљедника према мени. То је важна чињеница, да ју истакнем. Онда ће бити видјети да сам ја потпуно невин и да страдам четири мјесеца већ у затвору...

Предсједник: То ће суд видјети. Основи тужбе су у тужби унесени на основу исказа оптужених, који своју кривицу признају, а да ли су основи умјесни или не, да ли ће се паралисати или не, то ће суд вијести.

С. Пилетић: Трећа је тачка неисправна, гдје се вели, да сам признао.

Предсједник: Суд ће видјети, да ли сте ви криви или не.

С. Пилетић: Гдје сам ја конферисао?

Предсједник: То је судска ствар.

С. Пилетић: Пардон, ви не можете оцијенити онај поступак, који сам ја до-живио пред ишљедном комисијом и ње-зин начин затварања...

Предсједник: Зар вас је затварала ишље-дна комисија?

С. Пилетић: Јест, најприје у тамницу и стајао сам 7 дана, па онда у стражарску собу у Медовини, одакле сам протестирао код Вукотића, јер сам чуо, да је постао Обласним Управитељем. Међу тим моја жалба није нашла одзива. Ту сам био 17 дана.

Предсједник: А гдје сте послѣје били?

С. Пилетић: У домаћем затвору у ка-фани Марка Гвозденивића. Сви смо били у једној соби.

Бран. Хајдуковић: Овај записник од 26. октобра пред обласним управитељем молим да се прочита.

Писар Краљевић чита изјаву Марка Радуловића од 22. марта 1908. год.:

Марко Радуловић изјави: Апсолутно ми о тој завјери ништа није било познато док се иста открила на јавност, те нити сам ја саучесник у истој нити знам за кога другога.

Жалим што се могло и помислити ма од које стране, да сам ја саучесник у завјери или да сам за њу знао, кад моје држање и као грађанина и као службеника, мислим није могло ни коме дати повода, да се тако што предпоставља.

П. Према изјави Васа Ђулафића и Стевана Рајковића завјереници који су били изван границе, на вас су имали велико поуздање и бар како они кажу, изгледа да сте ви с њима били у неком дослуху, то се питате г. Радуловићу, да се изјасните, јесте ли ви с њима имали какве везе, било писменог или усменог споразума?

О. Ја не само што нијесам био с њима ни у каквој вези или дослуху — било писмено, било усмено, него чак те личности и не познајем, изузев неке само по виђењу и чудим се, на основу чега су могли имати поуздања на мене по том послу.

П. Јесте ли изближе познати са Андријом Радовићем, Васом Ђулафићем, Марком Даковићем, Стеваном Рајковићем, Бајом Гардашевићем, Тодором Божовићем, Јованом Ђоновићем, Петром Новаковићем и другима?

О. Са Андријом Радовићем познајем се врло добро, јер смо заједно били у Држ. Савјету, и иначе смо политички једномишљеници;

Васа Ђулафића познајем као народног посланика; Марка Даковића познајем, као што обично све млађе људе из виђења, а никаквих интимних одношаја нијесам с њим имао; Стевана Рајковића никако не познајем; Баја Гардашевића познајем одавно; Тодора Божовића и Јована Ђоновића не познајем, а Петра Новаковића познајем као свога племеника из виђења овдје.

П. Кад сте се ви преселили с Цетиња и за вријеме док сте се преселили од распушта скупштине, с ким сте онајвише опћили?

О. Преселио сам се 13. августа 1907. год., а до тада највише сам опћио са Андријом Радовићем, Љубом Бакићем, Митром Ђуровићем, Михаилом Ивановићем, Гавром Вуковићем, Марком Вукотићем, и било је још и других особа.

П. Јесте ли за поменуто вријеме правили каквијех састанака са горепоменутих особама, било под отвореним небом, било у кућама горепоменутих или вашој?

О. Одређених састанака није било — а случајнијех и то по двојица, тројица или по пет-шестина бивало је, и то обично смо се налазили шетајући у парку, па смо се ту, или поћи шетањем код куће моје или Андријине, а највише како је моја кућа на парку, изнесем столице пред њом па сједи и разговарај се. Било гдје било, на тим састанцима а како онда бјеше заштрено стање, водили смо говоре о томе, хоће ли ко од нас доћи у скупштину и ако дође који, како треба да његово држање буде коректно и умјерено — у једноме правцу, а у другоме правцу водили смо говоре, како треба да нађемо начина за приближити се Господару. Заборавио сам напоменути, да сам као са горепоменутима дружио и са Спасојем Пилетићем и Митром Вукчевићем.

П. Јесте ли кад позивати код Андрије Радовића на чај и ако сте, можете ли побројати личности које су ту биле?

О. Једном приликом љетос, а Господар чини ми се не бјеше на Цетињу — како мислим бијаше у Бару, не знам како, записа се да ће доћи министар руски код г. Андрије Радовића и да дођемо ми — посланици народни, који смо на Цетињу, јер има нешто с нама да разговара, и тако смо се покупили у кући Андрије Радовића, ја, Д-р Марушић, Спасоје Радуловић, Спасоје Пилетић, Митар Вукчевић, Милија Павићевић и да ли је још који био, не опомињем се, јер ми се чини да војвода Гавро, Марко Вукотић и Бајо Гардашевић нијесу били ту, а знам да су позвати. Такођер, не могу да памтим, да ли су ту били Љубо Бакић и Михаило Ивановић — а биће ваљда и они позвати.

П. Каква је била сврха тога вашег скупа, и о чему сте ту разговарали?

О. Како ја мислим, г. министар руски желио је да ми дођемо — на неки начин — до приближења самоме Господару, и у сврху ту тај је скуп постао. Знао да је у томе смислу вођен разговор међу нама, али су мишљења била разна, јер док је г. министар Максимов образложио нама на пријатељски начин, да има грешака с наше стране, које треба исправљати и тијем долазити у зближење са Господару, дотле су неки од наших тврдили, да ми нијесмо ништа кри-

ви, те је у таквоме мијењању мишљења и говора с једне и друге стране, ту текао подужи разговор. Знао да је г. министар Максимов одлучно тврдио, да попушљивошћу с наше стране, треба доћи на сваки начин до тога зближења, али није ни он сам дефинитивно тај начин одредио, колико ја памтим. Памтим толико, да је при крају разговора три пут г. министар Максимов рекао: Монарх, Монарх — па Монарх — и то са оном афектацијом његовом а готово у иједу, сигурно жалећи, што се не дође до жељенога циља, те смо се тако и разишли.

И у другијем приликама десило се случајно, да ми г. министар Максимов, сигурно из добрих намера, приговори да гледамо, да нађемо начин за зближење, а других скупова нарочитијех нијесмо правили.

П. Имате ли још што рећи, по овој ствари?

О. Немам ништа више, што мислим, да би заслуживало пажње.

По прочитању: Марко Радуловић.

Председник: Ето видите Пилетићу, да је овај састанак имао сврху да се умире духови.

С. Пилетић: Ја сам рекао, што ја мислим.

Прво и прво ја нијесам разумио г. Максимова, јер је говорио француски, а друго, ја се не сјећам да ли је ко позивао, шиљао, него сам случајно дошао.

Председник: Прочитајте записник од 26. октобра пред ишљедном комисијом.

Писар Краљевић чита:

Записник од 26. октобра 1907. г. састављен у канцеларији Обласне Управе са Спасојем Пилетићем.

П. Познајете ли Стевана Рајковића, типографа из Косијера а становника овдашњег?

О. Из виђења га познајем, али каквих интимних одношаја никад имао нијесам.

П. Он је открио заиста једну опасну завјеру, што је већ и утврђено, противу нашег Владара и Његовог Дома и у истој јако Вас компромитије, па се позивате, да у истини кажете, у колико имате учешћа у истој? — Све се дознало по том покушаном подузећу, па вам је најбоље истину говорити, и то ће ви у олакшицу ићи?

О. Сваки онај који хоће мене да увуче у какву зарјеру и зликовац је и нитков; зликовац је у толико, што тим безумним и дрским актом, тобожњом завјером хоће да створи мени зло, а нитков је у толико што ја никаквих односа с тим човјеком нити с тијема његовијем присталицама немам.

Ја високо поштујем и цијеним нашег Господара и Његов Дом тим прије, што сам ја њему и никоме више захваљан те ме на пут извео, разумије се шкољујући ме — те најкатегоричније одбијам од себе свачија подметања ове врсте, јер их сматрам за ништавне и подле из разлога тога, што сам ја као Црногорац и као вјерни поданик Господарев готов у свака доба да жртвујем себе за њега, Његов Дом и Домовину. Уз ово имам да напоменем да ја нијесам човјек од нереди јер да сам хтио неред стварати — имао сам га гдје стварати без никаквих протува.

По прочитању Спасоје Пилетић.

Председник: Пилетићу, да ли сте се преписивали с ким у тамници или договарали?

С. Пилетић: Апсолутно није никаквог договарања било, осим што сам један пут са Митром Вукчевићем имао разговор, али су били стражари присутни.

Председник: Ухваћен је један биљетић који је Душан Ђоновић вама писао. Нека се прочита.

Писар Краљевић чита:

„Ђаци су уништили писмо М. Даковића, које се је и вас тицало, ствари су дали други карактер. У главном против вас свједока нема. Ако буде јавне свјест народне — биће добро. Онај који је открио цијелу ствар — уништиће је. Износи неку општу тајну на видјело, да је био агент владин, и да је он према упустивима истих радио. — Изнијеће, да су бомбе фалсификат; да је овдјен подговорен, да рече, да се је ишло против династије, и много других ствари, које би нас ослободиле, а њих доведе на наше мјесто, да је закона и правиче.

Ако будне свјести народне — биће добро. „Спалите“.

Председник: Овај је биљетић адресиран на вас; Ђоновић је признао јуче пред свима, да је ово његова рука.

С. Пилетић: Ја бих желио виђети (гледа биљетић) ко је ово писао? Дакле је признао, да је мени писао?

Председник: Јест.

С. Пилетић: Кад је то писао?

Председник: У тамници.

С. Пилетић: Добро, он зна вријеме кад је писао.

Председник: Нађено је код њега 5. маја.

С. Пилетић: Ја сам био у оној тамници. Изгледа просто да сте га упутили да једну цедулицу упутите мени. Изгледа ми ово све као једна клевета.

Председник: Немојте заборавити да сте на оптуженичкој клупи.

Ви сте чули основе тужбе, а да ли је то клевета, то ће суд осудити.

Чули сте свједоџбу Ђулафића, чули сте што каже Рајковић, чули сте што кажу ђаци односно доношења писма, чули сте у оптужби да доведете Пипере.

То су чињенице, на основу којих је састављена тужба.

С. Пилетић: То су чињенице али сасвим лажне.

Председник: Добро.

Бран. Хајдуковић: Г. председниче, допустите неколико питања.

Председник: Изволте.

Бран. Хајдуковић: Ви сте били пигомац колико година?

С. Пилетић: Тетка ме моја довела из Србије као мало дијете. Примио ме је Господар не из обзира према мени него према старима мојима.

Председник: То се зна.

С. Пилетић: Ја сам примљен за питомца и школован равно 12 година. Моје су штипендије биле некад веће, некада мање. Ја мислим, да не бих могао доћи на овакву мисао, да из благодарности према Господару будем оно, што сам данас — издајник.

Бран. Хајдуковић: Што се тиче овога биљетића Ђоновићева, ја бих имао једну молбу на вас, г. председниче. Доказаће се, да је Душан Ђоновић још у дјетинству своје показивао неке знакове ненормалности и несрећености; плашења по ноћи. То ће домаћи доказати.

Председник: То можете у одбрани истаћи.

Бран. Пламениц: Биће доцкан.

Бран. Хајдуковић: Међутим сте јуче виђели кад је казао: признајем, ја сам писао, давао сам жандару, а он нека носи, коме хоће. Јесте ли чули?

Председник: Да.

Бран. Хајдуковић: Видјели сте побивање прошлих записника. Ђоновић је мој клијент као и Пилетић, па стога Вас молим, да изволте одредити над њим љекарско посматрање.

Председник: О томе ће суд донијети рјешење.

Бран. Хајдуковић: Ја молим, сумњив је.

Председник: Г. браниоче, имате потпуни разлог. Суд ће донијети рјешење, да ли се има он подвргнути љекарском прегледу, и ако може бити, да би љекарски преглед отежио претрес. Он је говорио контрадикције.

Претрес се завршује, а наставиће се данас у 3 сата по подне.

Званични огласи

ОБЈАВА

На дан 15 јуна ове године Одјелјење за наплату државних дугова Министарства Финансија и Грађевина држаће у 9 сати изјутра јавну лицитацију о издавању под кирију државне куће, која се налази под Границом а дотична општинском парку Цетиње, кућа је на два спрата, са 5 одјелјења и једним балконом на горњем — са 4 одјелјења и једним пространим портиком на доњем спрату.

С кућом се даје и скоро поларала добре ораће земље, која кући служи за излазак и башту. Кућа је врло уредна за становање и подесна за двије фамилије. Горњи спрат куће биће слободан на 1. јула а доћи на 15. септембра ове године.

Ко би желио узети речену кућу под кирију нека се на горе означени дан пријави потписатој канцеларији ког ће се дана уговор закључити се понудиоцем највише цијене; разумије се ако ова буде повољна за државу.

К. броју 82. Из канц. Одјел. за напл. држ. дугова 16. маја 1908. г. Цетиње.

5,5

Приватни огласи

БАРСКО ДРУШТВО

Распоред пловидбе поштанскијех и трговачкијех параброда по Скадарском језеру и Бојани.

Полазак: Поштански и трговачки параброди полазе сваки дан осим недеље у 10 сати прије подне из Скадра и тичу Вир—Плавницу: понедељником, сриједом и петком, а Плавницу—Вир: уторником, четвртком и суботом. Истог дана враћају се у Скадар.

Сретање: На Виру с државном барском дилижансом у доласку и поласку.

Полазак: Из Ријеке за Вир полази сваки дан осим недеље у 11 сати прије подне и истог дана враћа се на Ријеку.

Сретање: С парабродом, који полази из Вира за Плавницу и Скадар и то: понедељником, сриједом и петком, а уторником, четвртком и суботом с парабродом за Вир и Скадар. На Виру пак с државном барском дилижансом у доласку и поласку.

Сретање: На Плавници с приватнијем подгоричкијем омнибусом у доласку и поласку.

Полазак: Из Скадра за Обод и обратно сваког дана осим недеље.

За подробнија обавјештења треба се обратити односнијем друштвенијем агенцијама.

Р. 156. Бр. 128. 9,36

УПРАВА.

КЊИГОВЕЗАЧКА ШКОЛА И РАДИОНИЦА

„Друштва за потпомагање заната и трговина у Црној Гори“

јавља поштованом грађанству у мјесту и у унутрашности, даље надлештвима, општинским, црквеним и манастирским управама да по умјереној цијени

прима на повез и израду

КЊИГЕ,

ПРОТОКОЛЕ,

и РЕГИСТРЕ

у платну (по избору), молескину и у кожи.

Нарочита се пажња скреће на овај оглас одборима цркава и управама манастира, јер је ова радионица у стану, да им трајно сачува често скупљене свете књиге од пропасти, ако су само сви листови сачувани.

ИЗРАДА БРЗА И СОЛИДНА.

П. п. Број 216.

5,10

Штампач, разбојеног камена, шљак? Хоћете ли да те готово безародносе продукте претворите у злато? Онда фабрикујте, по моме методу и патенту, од цемента и песка:

КАМЕЊЕ ЗА ЗИДАЊЕ
ЦРЕП ЗА КРОВ
ПЛОЧЕ

Потребне комплетне справе продајем врло јефтино. Само ручни рад. Нису потребне никакве машине. Сви обавештаји и проспекти бесплатно.

ГОТТНАР ВЕРНИГ, фабрика специјалних машина, Halle a. S. Kirchstr. 19.
Заступник за Србију и Бугарску је г. Паја Николић, у Земуну.
П. п. Број 168.

АНИНГЕР & К°
ТРСТ
(Anninger & Co. Trieste)
Via S. Nikolo 10

Велико складиште ловачких и ратних пушака. — Оригиналних Gasser-ових револвера израђених код фабрике Leopold Gasser у Бечу, најновијих американских револвера и аутоматичних пиштоља, сваке врсти. Нови илустровани циљенови, шаљемо на захтјев и бадава ифранко.

п. п. Бр. 395. 13—20.